

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини та іноземних мов»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВтаІМ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ»

Виконала здобувачка вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-22
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Євладенко В.С.
« ____ » _____ 2026 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент

_____ Тетяна РЕШИТЬКО
« ____ » _____ 2026 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин та іноземних мов

Рівень вищої освіти Бакалавр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Іван МИЦЕНКО

«_____» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКА) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Євладенко Валерії Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Глобальні виклики сучасності та їх вплив на економічний розвиток України

2. Керівник роботи

Решитько Тетяна Володимирівна, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою є дослідження сутності сучасних глобальних викликів, оцінка їхнього впливу на розвиток світової економіки та економіку України, а також обґрунтування стратегічних напрямів адаптації національної економіки до умов глобальної нестабільності.

Завдання: дослідити теоретичні підходи до визначення сутності глобальних викликів та їх класифікації; охарактеризувати основні сучасні глобальні ризики та визначити їх вплив на розвиток світової економіки; проаналізувати геополітичні, економічні, екологічні, соціальні та технологічні виклики сучасності; оцінити вплив глобальних викликів на економічний розвиток України; провести економіко-математичне моделювання впливу глобальних факторів на макроекономічні показники України; визначити ключові структурні диспропорції, що стримують економічний розвиток держави; обґрунтувати стратегічні напрями адаптації економіки України до сучасних глобальних викликів.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	доц. Решитько Т.В.		
Розділ 2	доц. Решитько Т.В.		
Розділ 3	доц. Решитько Т.В.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	02.02.2026-13.02.2026	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	16.02.2026-06.03.2026	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	09.03.2026-10.04.2026	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	13.04.2025-08.05.2026	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	11.05.2026-17.05.2026	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	18.05.2026-31.05.2026	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.06.2026-07.06.2026	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	08.06.2026-11.06.2026	
9	Перевірка на плагіат	12.06.2026-16.06.2026	
10	Отримання відгуку наукового керівника	17.06.2026-21.06.2026	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	22.06.2026-25.06.2026	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис здобувача

Анотація

**Глобальні виклики сучасності та їх вплив на економічний розвиток України.
– Рукопис.**

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2026.

У бакалаврській роботі досліджено сутність сучасних глобальних викликів та їхній вплив на розвиток світової економіки й економіки України. Проаналізовано основні групи глобальних ризиків, зокрема геополітичні, економічні, екологічні, соціальні та технологічні, а також визначено їхній вплив на економічну стабільність держав. Проведено економіко-математичне моделювання впливу глобальних викликів на економічний розвиток України за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, що дозволило виявити ключові фактори впливу та структурні диспропорції національної економіки. На основі отриманих результатів обґрунтовано стратегічні напрями адаптації економіки України до сучасних глобальних викликів, зокрема у сферах збереження людського капіталу, цифрової трансформації, енергетичної безпеки, розвитку оборонно-промислового комплексу та інституційної модернізації.

Ключові слова: глобальні виклики, глобальні ризики, світова економіка, економічний розвиток, економічна стійкість, Україна, цифровізація, енергетична безпека, міграція, економіко-математичне моделювання.

Abstract

Global Challenges of the Present Day and Their Impact on Ukraine’s Economic Development. – Manuscript.

Qualifying bachelor’s thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2026.

This bachelor’s thesis examines the essence of contemporary global challenges and their impact on the development of the world economy and the economy of Ukraine. The study analyzes the main groups of global risks, including geopolitical, economic, environmental, social, and technological challenges, and determines their influence on the economic stability of states. An economic and mathematical modeling approach based on correlation and regression analysis was applied to assess the impact of global challenges on Ukraine’s economic development, which made it possible to identify the key influencing factors and structural imbalances of the national economy. Based on the obtained results, strategic directions for adapting Ukraine’s economy to contemporary global challenges were substantiated, particularly in the areas of human capital preservation, digital transformation, energy security, development of the defense-industrial complex, and institutional modernization.

Keywords: global challenges, global risks, world economy, economic development, economic resilience, Ukraine, digitalization, energy security, migration, economic and mathematical modeling.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ	9
1.1. Теоретичні підходи до аналізу глобальних економічних проблем ..	9
1.2. Сучасні концепції адаптації економіки до глобальних викликів.....	17
1.3. Інституційне забезпечення подолання глобальних економічних проблем	22
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	29
2.1. Сучасні глобальні ризики та їх вплив на розвиток світової економіки	29
2.2. Екологічні та ресурсні виклики як фактори глобальної економічної нестабільності	37
2.3. Соціально-технологічні виклики як чинники глобальної економічної нестабільності.....	48
Висновки до розділу.....	58
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЇЇ АДАПТАЦІЇ	61
3.1. Економіко-математичне моделювання впливу глобальних викликів на економічний розвиток України	61
3.2. Стратегічні напрями адаптації економіки України до глобальних викликів	68
Висновки до розділу.....	75
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку світова економіка функціонує в умовах глибоких трансформацій, зумовлених зростанням кількості глобальних викликів, які мають комплексний, взаємопов'язаний та багатовимірний характер. Глобалізація, що тривалий час розглядалася як чинник економічного зростання, міжнародної інтеграції та підвищення ефективності використання ресурсів, водночас посилила взаємозалежність національних економік, зробивши їх більш вразливими до зовнішніх шоків. Геополітичні конфлікти, енергетичні кризи, зміна клімату, продовольча нестабільність, демографічні трансформації, масштабні міграційні процеси, технологічні ризики та цифрові загрози формують нову систему глобальної нестабільності, яка суттєво впливає на темпи економічного розвитку держав.

Особливої актуальності ця проблематика набуває для України, економіка якої в умовах повномасштабної війни, посилення безпекових ризиків, енергетичних потрясінь та інтеграції до європейського економічного простору перебуває під впливом одночасної дії як внутрішніх, так і зовнішніх дестабілізуючих чинників. Глобальні виклики для України є не лише зовнішніми ризиками, а й каталізаторами структурних змін, що визначають перспективи післявоєнного відновлення, економічної модернізації та формування нової моделі національного розвитку.

Проблематика глобальних викликів та їхнього впливу на економічний розвиток є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні засади аналізу глобальних проблем були закладені у працях представників Римського клубу, зокрема Ауреліо Печчеї та авторів доповіді «Межі зростання». Значний внесок у розвиток концепції сталого розвитку зроблено Г. Харлем Брундтланд, а сучасні підходи до аналізу глобальної нестабільності відображені у працях Всесвітнього економічного

форуму, Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних інституцій. Водночас питання адаптації української економіки до сучасних глобальних викликів потребують подальшого дослідження, особливо в умовах воєнної економіки, прискореної цифровізації та структурної трансформації національного господарства.

Метою бакалаврської роботи є дослідження сутності сучасних глобальних викликів, оцінка їхнього впливу на розвиток світової економіки та економіку України, а також обґрунтування стратегічних напрямів адаптації національної економіки до умов глобальної нестабільності.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- дослідити теоретичні підходи до визначення сутності глобальних викликів та їх класифікації;
- охарактеризувати основні сучасні глобальні ризики та визначити їх вплив на розвиток світової економіки;
- проаналізувати геополітичні, економічні, екологічні, соціальні та технологічні виклики сучасності;
- оцінити вплив глобальних викликів на економічний розвиток України;
- провести економіко-математичне моделювання впливу глобальних факторів на макроекономічні показники України;
- визначити ключові структурні диспропорції, що стримують економічний розвиток держави;
- обґрунтувати стратегічні напрями адаптації економіки України до сучасних глобальних викликів.

Об'єктом дослідження є процеси трансформації економічного розвитку в умовах впливу сучасних глобальних викликів.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, механізмів та інструментів адаптації національної економіки до глобальних ризиків і викликів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: системний підхід — для дослідження взаємозв'язку глобальних ризиків; статистичний аналіз — для оцінки сучасних тенденцій розвитку світової економіки; графічний метод — для візуалізації аналітичних даних; кореляційно-регресійний аналіз — для кількісного оцінювання впливу глобальних факторів на економічний розвиток України; економіко-математичне моделювання — для побудови прогностичних залежностей і формування практичних рекомендацій.

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні звіти міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, Всесвітнього економічного форуму, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Програми розвитку ООН, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, а також офіційні статистичні дані Державної служби статистики України та міжнародних інформаційно-аналітичних ресурсів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій при розробленні державної економічної політики, спрямованої на підвищення економічної стійкості України, адаптацію до глобальних викликів та формування ефективної стратегії післявоєнного відновлення.

Структура кваліфікаційної роботи побудована відповідно до логіки дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури з 31 найменувань, 8 рисунків та 5 таблиць. Загальна кількість сторінок – 83.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

1.1 Теоретичні підходи до аналізу глобальних економічних проблем

У ХХІ столітті міжнародна спільнота стикається з численними викликами, що потребують оперативного реагування на глобальному рівні. До таких загроз належать політичне насильство, поширення зброї масового знищення, продовольча нестабільність, нестача прісної води, неконтрольовані міграційні процеси та стрімка урбанізація. Ці проблеми мають транснаціональний характер, тому жодна держава не спроможна ефективно протистояти їм самотійно. Сучасні ризики чинять комплексний вплив як на міжнародну систему відносин, так і на внутрішню стабільність окремих країн: міждержавні конфлікти негативно позначаються на функціонуванні транснаціонального бізнесу, а локальні воєнні протистояння спричиняють масштабні міграційні кризи, найбільші з часів завершення Другої світової війни [1].

Питання глобальних викликів економічного розвитку почало активно досліджуватися науковцями та міжнародними організаціями у другій половині ХХ століття. Це було зумовлено розвитком науково-технічного прогресу та посиленням міжнародних економічних взаємозв'язків, що сприяло формуванню нового етапу суспільного розвитку — глобалізації економічних процесів. Унаслідок цього локальні економічні кризи та структурні дисбаланси, які раніше мали обмежений територіальний вплив, набули глобального масштабу. Ігнорування таких проблем стало неможливим через загрозу незворотних екологічних наслідків, погіршення стану біосфери та уповільнення темпів світового економічного розвитку [2].

У науковому середовищі не сформовано єдиного загальновизнаного підходу до визначення поняття «глобальні проблеми», що зумовлено складністю цього феномена, його багатовимірністю та міждисциплінарною природою. Зазначене поняття досліджується в межах різних наукових напрямів,

зокрема економіки, соціології, екології та політології. Для більш ґрунтового розкриття сутності цього явища доцільно узагальнити підходи провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, а також міжнародних організацій щодо його визначення (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення глобальних проблем та ризиків

Автор / Джерело	Визначення
Римський клуб (Д. Медоуз та ін.) [5]	Глобальні проблеми – «складне сплетіння проблем, які неможливо вирішити поодиночі»
Організація Об'єднаних Націй	Глобальні проблеми – проблеми, що «виходять за межі національних кордонів і не можуть бути вирішені жодною країною самостійно»
Всесвітній економічний форум	«Глобальний ризик — це можливість виникнення події або умов, які, у разі настання, призведуть до значного негативного впливу на значну частину світового ВВП, населення або природних ресурсів»
Хаєцька О. П.	«Глобальні проблеми – фундаментальні проблеми людства, від вирішення яких залежить виживання і розвиток людського роду»
Шевченко О.	«Глобальні виклики – будь-які глобальні тенденції розвитку чи деградації, що несуть в собі потенціал для серйозних глобальних дій, можуть створити гуманітарні чи політичні проблеми і змінити оточуюче середовище, в якому міжнародні актори діятимуть найближчими роками»
Кислицина О. В.	«Глобальні проблеми – це проблеми, що стосуються (в тій чи іншій мірі) всіх країн і народів, вирішення яких можливе лише об'єднаними зусиллями всієї світової спільноти»

Джерело: складено автором на основі [1-6]

Аналіз наведених підходів до визначення глобальних проблем дає підстави виокремити три ключові характеристики цього явища: по-перше, глобальний масштаб поширення, що охоплює весь світ; по-друге, високий рівень загрози, який може становити небезпеку для подальшого існування людської цивілізації; по-третє, необхідність об'єднання зусиль міжнародної спільноти для ефективного подолання таких викликів.

Формування уявлень про глобальні економічні проблеми відбувалося поступово, у процесі розвитку економічної думки. У цьому контексті доцільно виокремити кілька основних етапів становлення відповідної концепції.

Перший етап, що охоплює кінець 1960-х — початок 1970-х років, пов'язаний із зародженням інституційного підходу до дослідження майбутнього розвитку людства. Суттєвий внесок у розвиток цього процесу зробив Римський клуб, заснований у 1968 році з ініціативи італійського економіста Ауреліо Печчеї. Вагомий вплив на формування суспільного розуміння глобальних викликів справила доповідь «Межі зростання» (*The Limits to Growth*), оприлюднена у 1972 році. У цьому дослідженні вперше із застосуванням комп'ютерного моделювання було обґрунтовано неможливість безмежного економічного зростання в умовах обмеженості природних ресурсів і фізичного середовища [7].

Другий етап, який припадає на 1980–1990-ті роки, характеризується переходом від констатації існування глобальних загроз до активного пошуку механізмів їх подолання. Визначною подією цього етапу стало оприлюднення у 1987 році доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку під назвою «Наше спільне майбутнє». У цьому документі вперше було представлено концепцію сталого розвитку, що ґрунтується на збалансованому поєднанні економічного поступу, соціального добробуту та охорони довкілля. Саме в цей період глобальні проблеми почали набувати більш чіткої систематизації, зокрема їх стали класифікувати як екологічні, демографічні та економічні.

Сучасний, третій етап розвитку концепції глобальних проблем характеризується суттєвим ускладненням структури світових викликів. Сьогодні міжнародна економічна система стикається з фінансовою нестабільністю, наслідками пандемій, загостренням геополітичних протистоянь та іншими системними ризиками. У сучасному науковому дискурсі, зокрема в аналітичних матеріалах Всесвітнього економічного форуму, активно використовується поняття «полікриза», яке описує ситуацію взаємопов'язаного

впливу різних типів ризиків — економічних, екологічних, соціальних та безпекових, що взаємно посилюють негативні наслідки.

Існує значна кількість підходів до класифікації глобальних проблем, проте особливу увагу доцільно приділити підходу ООН, яка визначає ключові глобальні виклики у межах міжнародного порядку денного. До цього переліку належать не лише економічні чи екологічні проблеми, а й питання технологічного розвитку, міжнародної безпеки та соціально-гуманітарної сфери. Зокрема, ООН здійснює діяльність у сфері контролю за використанням атомної енергії, підтримуючи її мирне застосування та водночас запобігаючи поширенню ядерної зброї. Окремий акцент робиться на сприянні сталому розвитку африканського континенту, де міжнародні ініціативи спрямовані на зміцнення демократичних інституцій, покращення соціально-економічних умов та забезпечення довгострокового розвитку.

Значна частина глобального порядку денного присвячена питанням захисту людини та забезпечення її базових прав. Особливу увагу міжнародна спільнота приділяє проблемі вимушеного переміщення населення, адже кількість біженців у світі вже перевищує 110 мільйонів осіб. Не менш важливими є питання захисту дітей і молоді, зокрема створення безпечного цифрового середовища та запобігання загрозам в інтернет-просторі. До пріоритетних напрямів діяльності міжнародних організацій належать також протидія незаконному поширенню наркотичних речовин і запобігання міжнародному тероризму. Організація Об'єднаних Націй здійснює активну діяльність у сфері захисту базових прав людини, зокрема щодо забезпечення доступу до безпечної питної води, утвердження гендерної рівності, захисту прав дітей і вдосконалення глобальної системи охорони здоров'я. Вагомий внесок у реалізацію цих завдань робить Всесвітня організація охорони здоров'я, особливо у боротьбі з небезпечними захворюваннями, зокрема СНІДом [4].

Одним із найбільш серйозних викликів сучасності визнається зміна клімату, яка становить екзистенційну загрозу для людства та потребує узгоджених дій на міжнародному рівні. Політико-правовий вимір діяльності ООН охоплює питання деколонізації, що стало одним із перших значущих досягнень організації, а також сприяння демократичному врядуванню, зміцнення міжнародно-правових механізмів, забезпечення справедливого правосуддя та захисту основоположних прав людини.

Важливе місце у глобальному порядку денному займають питання, пов'язані з технологічним розвитком. ООН аналізує як потенційні переваги, так і можливі ризики, що виникають унаслідок стрімкого розвитку штучного інтелекту, використання інноваційних технологій обробки даних для реалізації цілей сталого розвитку, а також досліджує перспективи мирного використання космічного простору [4].

Економічний і соціальний виміри глобального розвитку охоплюють широкий спектр завдань, серед яких подолання бідності, забезпечення продовольчої безпеки, управління міграційними процесами, формування сталих моделей розвитку міст і населених пунктів, а також реагування на демографічні зміни, пов'язані зі зростанням чисельності населення та його старінням. Для досягнення зазначених цілей важливого значення набуває посилення міжнародного співробітництва, розвиток багатосторонніх механізмів взаємодії та створення ефективних систем реагування на гуманітарні кризи. Крім того, ООН акцентує увагу на необхідності збереження природних екосистем, зокрема Світового океану, а також визнає важливість психічного здоров'я як невід'ємного елементу загального добробуту людини [4].

Ще одним важливим підходом до систематизації глобальних викликів є класифікація, запропонована Всесвітнім економічним форумом, відповідно до якої 29 основних глобальних ризиків об'єднано у п'ять ключових категорій (рис. 1.1).

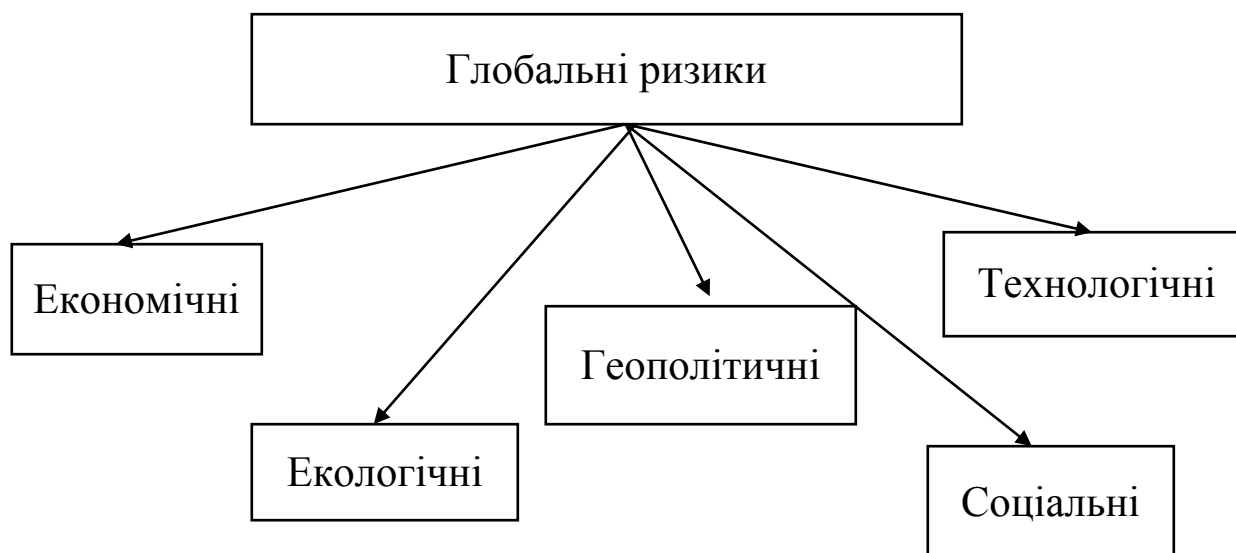

Рис. 1.1 Класифікація глобальних ризиків за підходом Всесвітнього економічного форуму

Джерело: побудовано за [8]

До категорії економічних ризиків Всесвітній економічний форум відносить явища, що безпосередньо впливають на стабільність світової економічної системи. Серед них — нестабільність цінкових показників, переоцінка активів, затяжні дефляційні процеси або надто низький рівень інфляції, фінансові кризи, банкрутство ключових фінансових установ, проблеми ліквідності та зростання суверенного боргового навантаження. Додатковим фактором ризику є недостатнє фінансування розвитку критично важливої інфраструктури., а також структурне безробіття, яке зберігається протягом тривалого часу. Суттєвий дестабілізуючий вплив також мають різкі коливання цін на енергетичні ресурси та незаконна торгівля, що негативно позначається на темпах глобального економічного розвитку [8].

До екологічних ризиків належать загрози, пов'язані зі станом навколишнього природного середовища та кліматичними змінами. Зокрема, йдеться про тяжкі погодні явища, що завдають значної шкоди інфраструктурним об'єктам, недостатню ефективність державної кліматичної

політики щодо адаптації до змін клімату, втрату біологічного різноманіття та деградацію природних екосистем. До цієї категорії також належать як природні, так і техногенні катастрофи, що можуть мати масштабні наслідки для людства.

Геополітична група ризиків охоплює виклики, пов'язані з нестабільністю політичного середовища та міжнародної безпеки. До них відносять високий рівень корупції, неспроможність державних інституцій ефективно управляти суспільними процесами, міждержавні конфлікти, терористичні загрози, державні перевороти, а також поширення зброї масового ураження.

Соціальні ризики включають проблеми, що безпосередньо впливають на якість життя населення та соціальну стабільність. Серед них — неефективне міське планування, продовольчі кризи, масові міграційні процеси, зростання соціальної напруги, поширення інфекційних захворювань, а також погіршення доступу населення до якісних джерел прісної води.

Технологічні ризики зумовлені можливими негативними наслідками швидкого розвитку сучасних інноваційних технологій. До цієї групи належать загрози, зумовлені впровадженням штучного інтелекту, розвитком біотехнологій, відмовами критичної цифрової інфраструктури, масштабними кібератаками та витоком конфіденційної інформації.

Експерти Всесвітнього економічного форуму здійснюють оцінку глобальних ризиків за двома основними критеріями — імовірністю виникнення та масштабом потенційного впливу. Аналіз сучасних тенденцій свідчить, що серед найбільш вірогідних загроз останніх років особливо виділяються масова вимушена міграція та екстремальні кліматичні явища.

Питання класифікації глобальних проблем активно досліджуються також українськими науковцями. Зокрема, Т. О. Гончарова пропонує поділ глобальних проблем на три основні групи [9].

До першої категорії належать проблеми, що постають унаслідок взаємодії людського суспільства з природним середовищем. Йдеться про найбільш гострі

виклики, спричинені антропогенним впливом на екосистеми, серед яких екологічна, енергетична, ресурсна та продовольча проблематика. Крім того, ця категорія включає питання раціонального використання ресурсів Світового океану та космічного простору, а також забезпечення миру як необхідної передумови стабільного розвитку людства та збалансованої взаємодії з довкіллям.

Друга група охоплює глобальні проблеми, пов'язані із соціально-економічними та політичними відносинами в межах світового співтовариства. Одне з ключових місць у цій категорії займає проблема забезпечення миру та міжнародної безпеки, що передбачає необхідність скорочення озброєнь, запобігання збройним конфліктам і посилення протидії міжнародному тероризму. До цієї ж групи належать питання подолання економічної нерівності та бідності, які відображають суттєві диспропорції у рівнях розвитку між державами. Важливим елементом є також демографічні виклики, пов'язані з нерівномірними темпами зростання населення в різних регіонах світу. Крім того, до цієї категорії зараховують проблеми транснаціональної злочинності, незаконного обігу наркотичних речовин, а також локальні, регіональні й міжнародні кризові явища, що впливають на стабільність глобальної системи.

Третя група об'єднує проблеми, пов'язані з розвитком людини, забезпеченням її добробуту та майбутнього як соціально-біологічної істоти. До цієї категорії належать виклики у сфері охорони здоров'я, зокрема необхідність протидії глобальним епідеміям і небезпечним захворюванням, таким як СНІД, туберкульоз, серцево-судинні хвороби та інші загрози для здоров'я населення. Окрім цього, дана група охоплює проблеми розвитку освіти, підвищення рівня грамотності населення, забезпечення доступу до якісного навчання, а також збереження культурної спадщини як важливої складової цивілізаційного розвитку людства.

Водночас варто підкреслити, що будь-який поділ глобальних проблем є певною мірою умовним, адже сучасні світові виклики тісно взаємопов'язані та утворюють цілісну багаторівневу систему. Посилення проблем в одній сфері нерідко провокує виникнення кризових явищ в інших галузях, що підтверджує комплексний і взаємозалежний характер сучасних глобальних процесів.

1.2 Сучасні концепції адаптації економіки до глобальних викликів

Трансформація характеру глобальних загроз зумовила суттєві зміни у підходах економічної теорії до розуміння розвитку світового господарства. Якщо протягом значної частини ХХ століття основним орієнтиром економічної політики вважалося забезпечення кількісного економічного зростання, що оцінювалося переважно через показники валового внутрішнього продукту, то сучасна економічна наука дедалі більше зосереджується на якісних характеристиках розвитку, зокрема його стійкості, безпечності та інклюзивності. В умовах зростаючої глобальної нестабільності теоретичний аналіз економічних процесів ґрунтується на поєднанні концепції сталого розвитку, теорії економічної циклічності та сучасних підходів до управління ризиками й невизначеністю.

Окрему й особливо важливу групу глобальних викликів становлять проблеми, що виникають у системі взаємодії суспільства і природного середовища. У науковому дискурсі ця категорія часто визначається як еколого-ресурсні суперечності. Їх економічна природа полягає в конфлікті між постійно зростаючими потребами світової економіки та обмеженими можливостями природного середовища забезпечувати ресурсну базу, самовідновлюватися та нейтралізувати негативні наслідки виробничої діяльності.

Важливим теоретичним підґрунтям для аналізу взаємозв'язку між суспільством і природою є концепція ноосфери, розроблена Володимиром Вернадським. Згідно з цією теорією, людська діяльність перетворилася на

потужний фактор планетарного масштабу, здатний істотно впливати на природні процеси та змінювати фізичний стан Землі. Якщо раніше природне середовище розглядалося економічною наукою як практично невичерпне джерело ресурсів, то сьогодні воно дедалі більше сприймається як обмежувальний чинник подальшого економічного розвитку.

Проблеми системи «суспільство — природа» структурно доцільно поділяти на три ключові напрями. Перший охоплює питання забезпечення ресурсами, зокрема енергетичні та сировинні проблеми. Другий напрям пов'язаний зі станом довкілля та включає виклики, що стосуються глобальних кліматичних змін і забруднення навколишнього середовища. Третя категорія стосується створення базових умов для існування людства, зокрема гарантування продовольчої безпеки та збереження біорізноманіття.

Саме поглиблення суперечностей у взаємовідносинах між суспільством і природним середовищем стало одним із визначальних чинників переосмислення традиційної економічної моделі розвитку та переходу до концепції сталого розвитку, яка орієнтована на досягнення рівноваги між економічними потребами людства й екологічними межами планети [7].

У сучасній економічній науці концепція сталого розвитку посідає провідне місце. Її офіційне утвердження як стратегічної моделі глобального розвитку пов'язують із діяльністю Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку, яку очолювала Гру Харлем Брундтланд. У доповіді «Наше спільне майбутнє», представлений у 1987 році, було запропоновано базове визначення цього поняття: сталий розвиток — це модель розвитку, що забезпечує задоволення потреб нинішнього покоління без підризу здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [10].

Запровадження цієї концепції суттєво трансформувало підходи до економічного аналізу, заклавши основу моделі, відомої як «тріада сталого розвитку». Вона передбачає гармонійне поєднання трьох взаємопов'язаних

компонентів. Економічний компонент орієнтований на впровадження ресурсоефективних технологій, підвищення продуктивності та формування економічного зростання без виснаження наявного капіталу, включаючи природні ресурси. Екологічна складова базується на усвідомленні фізичних меж витривалості біосфери та необхідності врахування екологічних обмежень у процесі економічного розвитку. Соціальний компонент передбачає забезпечення справедливого розподілу благ, підтримку людського розвитку та збереження культурного різноманіття [10].

Комплексне дослідження глобальних проблем неможливе без врахування циклічного характеру економічного розвитку. Теорія економічних циклів трактує світову економіку як нелінійну систему, функціонування якої відбувається через послідовну зміну фаз зростання, пікової активності, спаду та депресивного стану. Особливе значення для осмислення глобальних викликів має концепція довгих хвиль Миколи Кондратьєва, тривалість яких зазвичай становить 40–60 років і визначається трансформацією технологічних укладів. У цьому контексті глобальні проблеми — зокрема виснаження традиційних енергетичних ресурсів або екологічні кризи — часто виступають чинниками, що прискорюють завершення одного етапу економічного розвитку та започатковують перехід до нового. Наприклад, енергетичні кризи 1970-х років стимулювали впровадження енергоефективних технологій, тоді як сучасні кліматичні виклики сприяють розвитку «зеленої» економіки. Водночас короткострокові економічні цикли, зокрема цикли Жугляра, засвідчують високу вразливість фінансових систем до локальних потрясінь, які в умовах глобалізації можуть оперативно трансформуватися у масштабні міжнародні кризи [11].

Поряд із дослідженням циклічних закономірностей економічного розвитку, важливим теоретичним інструментом для пояснення природи глобальних дисбалансів є світо-системний підхід, запропонований

американським соціологом Іммануїлом Валлерстайном. Згідно з цією концепцією, світова економіка розглядається як єдина ієрархічно організована система, що складається з трьох основних рівнів: «ядра», представленого економічно розвиненими країнами, «напівпериферії» та «периферії». У межах такого підходу глобальні проблеми інтерпретуються не як випадкові збої у функціонуванні системи, а як закономірний наслідок нерівномірного розподілу ресурсів, можливостей і вигод, за якого держави економічного центру фактично перекладають значну частину екологічних, ресурсних і соціально-економічних ризиків на менш розвинені країни [12].

В умовах четвертої промислової революції традиційні фактори виробництва поступово втрачають визначальний вплив, поступаючись провідною роллю інформації, знанням і технологічним інноваціям. У цьому контексті особливого значення набуває теорія ендогенного економічного зростання, одним із ключових представників якої є лауреат Нобелівської премії Пол Ромер. На відміну від класичних неокласичних концепцій, цей підхід розглядає технологічний прогрес і людський капітал як внутрішні чинники економічної системи, здатні забезпечувати стабільне довгострокове зростання. Саме ця теоретична модель стала підґрунтям для сучасних стратегій цифрової трансформації, орієнтованих на скорочення ресурсної залежності шляхом інвестування в наукові дослідження, інноваційну діяльність та освітній розвиток [13].

Зростання рівня невизначеності у XXI столітті зумовило потребу доповнення традиційних економічних теорій новітніми підходами до управління ризиками та реагування на кризові потрясіння. Однією з найбільш впливових концепцій у цьому напрямі є теорія «чорного лебедя», запропонована Насімом Талебом. Вона характеризує рідкісні та важкопередбачувані події, що спричиняють масштабні наслідки для економічних і соціальних систем. Яскравими прикладами таких явищ стали

пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні, які суттєво трансформували глобальні економічні процеси, змусивши уряди ухвалювати рішення в умовах високої невизначеності та обмеженості надійних прогнозів [14].

Реакцією на посилення соціально-економічної нерівності стала концепція інклюзивного розвитку, яка наголошує на тому, що саме по собі економічне зростання не гарантує зменшення бідності чи подолання соціального розриву. Навпаки, концентрація значної частини економічних ресурсів у вузького кола населення, а також збереження глобальної нерівноваги між розвиненими й менш розвиненими країнами сприяють поглибленню соціальної напруженості. Наслідком цього можуть стати міграційні кризи, політична нестабільність та посилення радикальних суспільних настроїв. Концепція інклюзивного розвитку передбачає створення рівних можливостей для всіх соціальних верств і більш справедливий розподіл економічних результатів як основу довгострокової стабільності суспільства [15].

Однією з найактуальніших сучасних концепцій є економіка стійкості (resilience economy), яка набуває дедалі більшого значення в умовах глобальної нестабільності. На відміну від традиційних моделей, орієнтованих передусім на максимізацію ефективності, цей підхід акцентує увагу на здатності економічних систем витримувати зовнішні потрясіння, адаптуватися до нових умов та відновлювати функціонування навіть після серйозних кризових впливів. Реалізація такої моделі передбачає диверсифікацію ланцюгів постачання, створення стратегічних резервів, розвиток децентралізованих інфраструктур, зокрема в енергетичній сфері, а також підвищення адаптивності ринку праці. За сучасних умов економічна стійкість дедалі частіше розглядається як один із визначальних критеріїв конкурентоспроможності та безпеки національних економік.

Отже, сучасна теоретична база дослідження глобальних проблем має комплексний і міждисциплінарний характер. Вона поєднує положення концепції сталого розвитку, спрямованої на досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними цілями, теорію економічних циклів, що пояснює динамічну природу розвитку світової економіки, а також підходи економіки стійкості, орієнтовані на формування механізмів адаптації до кризових викликів. Такий синтез створює теоретичне підґрунтя для всебічного аналізу глобальних проблем і пошуку дієвих шляхів їх вирішення.

1.3 Інституційне забезпечення подолання глобальних економічних проблем

Необхідність регулювання глобальних економічних проблем на сучасному етапі розвитку обумовлена тим, що інтенсивність глобалізаційних процесів суттєво випередила темпи формування дієвих політичних і правових механізмів їх контролю. Поки економічні ринки набули глобального масштабу, регуляторні інструменти здебільшого залишаються обмеженими рамками національних юрисдикцій, що призводить до накопичення системних дисбалансів, подолання яких потребує узгодженої міжнародної співпраці. У таких умовах сформувалася система глобального управління, яка являє собою багаторівневу структуру міжнародних відносин, що охоплює сукупність інституцій, норм, правил і процедур, за допомогою яких держави та недержавні учасники координують зусилля для розв'язання проблем світового масштабу.

Центральне місце в цій системі посідає Організація Об'єднаних Націй разом із мережею спеціалізованих міжнародних інституцій. Завдяки своєму універсальному характеру ООН виконує роль основного майданчика для міжнародного політичного діалогу, у межах якого майже всі країни світу можуть брати участь в обговоренні актуальних глобальних викликів і спільному пошуку ефективних шляхів їх подолання. Одним із основних інструментів

діяльності ООН у сфері економічного та соціального розвитку є Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, що включає 17 Цілей сталого розвитку, які формують комплексну стратегію подолання глобальних проблем сучасності. До них належать: подолання бідності; ліквідація голоду; забезпечення міцного здоров'я і благополуччя; якісна освіта; досягнення гендерної рівності; забезпечення доступу до чистої води та належних санітарних умов; доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; розвиток промисловості, інновацій та інфраструктури; скорочення нерівності; забезпечення сталого розвитку міст і громад; відповідальне споживання та виробництво; боротьба зі зміною клімату; збереження морських екосистем; захист екосистем суші; мир, справедливість і сильні інститути; а також партнерство заради сталого розвитку [16].

Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року є всеохопною стратегічною програмою глобального розвитку, що виконує роль своєрідного орієнтира для міжнародної спільноти у вирішенні ключових світових викликів. Концептуально цей документ базується на моделі «5Р»: People (люди), Planet (планета), Prosperity (процвітання), Peace (мир) і Partnership (партнерство), яка відображає комплексний підхід до забезпечення сталого розвитку. У межах цієї стратегії визначено пріоритетні напрями міжнародної діяльності, серед яких подолання бідності (ЦСР 1), боротьба з голодом (ЦСР 2), зменшення соціально-економічної нерівності (ЦСР 10), реагування на кліматичні зміни (ЦСР 13) та інші системні виклики сучасного світу. Реалізація поставлених цілей здійснюється за участю численних міжнародних інституцій, зокрема Програми розвитку ООН, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітньої продовольчої програми та інших організацій, які акумулюють значні фінансові й технічні ресурси для впровадження відповідних ініціатив у країнах, що розвиваються [16].

У сфері регулювання глобальних фінансово-економічних процесів провідне значення мають Бреттон-Вудські інституції, а також Світова організація торгівлі. Особливе місце серед них займає Міжнародний валютний фонд, головною функцією якого є забезпечення стабільності міжнародної фінансової системи. На сучасному етапі діяльність МВФ охоплює три ключові напрями: проведення глобального економічного моніторингу та макроекономічного прогнозування, надання технічної підтримки урядам і центральним банкам у реалізації реформ, а також фінансування держав у коротко- та середньостроковій перспективі в разі виникнення криз платіжного балансу [17].

Такі фінансові механізми, як програми «Stand-By Arrangement» та «Extended Fund Facility», дають змогу державам уникати дефолту та стабілізувати макроекономічну ситуацію, проте їх застосування, як правило, супроводжується вимогами щодо дотримання фіскальної дисципліни, бюджетної консолідації та проведення структурних реформ. На відміну від Міжнародного валютного фонду, діяльність Групи Світового банку переважно зосереджена на стимулюванні довгострокового економічного розвитку, зменшенні рівня бідності та підтримці структурної модернізації економік. Через власні інституційні механізми ця організація фінансує масштабні інфраструктурні, соціальні та інституційні проєкти в країнах із низьким і середнім рівнем доходу.

Важливим елементом системи глобального економічного регулювання є СОТ, що формує нормативно-правову основу міжнародної торгівлі, сприяючи зменшенню тарифних і нетарифних обмежень у міжнародному товарообігу. Одним із ключових механізмів СОТ є система врегулювання торговельних спорів, що створює правові інструменти для цивілізованого вирішення конфліктів між державами.

Водночас у сучасних умовах діяльність зазначених міжнародних інституцій дедалі частіше стає предметом критики щодо рівня їхньої ефективності. Основні претензії стосуються недостатньої адаптивності інституційних механізмів, повільних процедур ухвалення рішень, переважання інтересів економічно розвинених держав, а також обмеженої спроможності оперативно реагувати на нові виклики, зокрема у сферах цифрової економіки та міжнародної електронної торгівлі [17].

Для врегулювання окремих специфічних глобальних проблем функціонують спеціалізовані міжнародні організації та відповідні міжнародно-правові механізми. У сфері боротьби зі зміною клімату ключову роль відіграють Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Паризька кліматична угода. Їхній механізм функціонування ґрунтується на принципі національно визначених внесків, згідно з яким кожна держава самостійно визначає власні зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів. Такий підхід забезпечив широку участь міжнародної спільноти, однак водночас виявив проблему недостатнього сукупного рівня зобов'язань для досягнення визначених глобальних кліматичних цілей.

Вагому роль у подоланні глобальних загроз у сфері охорони здоров'я відіграє ВООЗ, що координує міжнародну співпрацю у протидії пандеміям, формує стандарти лікування, оголошує надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я та організовує глобальні програми вакцинації. Прикладом такої координаційної діяльності стала боротьба з пандемією COVID-19.

Питання глобальної продовольчої безпеки належать до сфери компетенції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, яка здійснює аналітичний моніторинг, надає державам технічну підтримку та формує стратегічні підходи до зміцнення стійкості світових агропродовольчих систем. Отже, сучасна система міжнародного регулювання глобальних проблем

вирізняється багаторівневою структурою, інституційною спеціалізацією та потребою в безперервній адаптації до нових викликів глобального розвитку.

Поряд із формальними міжурядовими організаціями дедалі більшого значення у системі глобального врядування набувають неформальні міжнародні об'єднання та консультативні форуми. Серед них особливе місце займають «Велика сімка» (G7) і «Велика двадцятка» (G20), які об'єднують провідні розвинені економіки світу, а також найбільші країни, що розвиваються. Незважаючи на відсутність офіційно закріплених повноважень, постійного інституційного апарату чи секретаріату, ці формати мають значний вплив на формування глобального економічного порядку.

Щорічні саміти G7 і G20 виступають важливими міжнародними платформами для координації позицій щодо ключових питань світової економічної, фінансової та геополітичної політики. Хоча ухвалені в межах цих зустрічей рішення не мають обов'язкового юридично характеру і належать до категорії так званого «м'якого права», їх практичне значення є надзвичайно високим завдяки політичному та економічному впливу держав-учасниць. Узгоджені позиції цих форумів нерідко стають підґрунтям для подальшого ухвалення рішень у межах міжнародних фінансових інституцій, зокрема МВФ, Світового банку і інших глобальних організацій.

Показовим прикладом ефективності такого механізму стала світова фінансова криза 2008–2009 років, під час якої саме скоординовані дії країн G20 сприяли стабілізації міжнародної фінансової системи та запобігли її масштабному колапсу. У сучасних геополітичних умовах особливу роль відіграє G7, яка виступає одним із ключових центрів координації міжнародної санкційної політики щодо російської федерації, а також забезпечення для України фінансової, економічної та політичної підтримки.

Висновки до розділу

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що глобальні економічні проблеми є складним багатовимірним явищем, яке охоплює економічні, соціальні, екологічні, політичні та технологічні аспекти розвитку сучасного світу. Їхньою ключовою особливістю є планетарний масштаб поширення, високий рівень загрози для стабільного функціонування світової спільноти та необхідність консолідованих міжнародних дій для їх ефективного подолання. Сучасні глобальні виклики формуються під впливом глобалізаційних процесів, що посилюють взаємозалежність національних економік і водночас підвищують їхню вразливість до кризових явищ.

У ході аналізу встановлено, що еволюція наукових підходів до розуміння глобальних проблем відображає трансформацію світового економічного розвитку — від усвідомлення ресурсних обмежень та екологічних загроз до формування сучасних концепцій сталого, інклюзивного та стійкого розвитку. Теоретичною основою дослідження виступають концепція сталого розвитку, теорія економічних циклів, світо-системний підхід, теорія ендегенного зростання, концепція «чорного лебедя» та економіка стійкості, які в сукупності дозволяють комплексно пояснити природу глобальних економічних дисбалансів, кризових явищ і механізмів адаптації до них.

Доведено, що глобальні проблеми не існують ізольовано, а формують єдину взаємопов'язану систему, в якій загострення однієї проблеми неминуче провокує посилення інших. Особливо гострими серед сучасних викликів є зміна клімату, продовольча та енергетична безпека, фінансова нестабільність, міграційні кризи, технологічні ризики, пандемічні загрози та геополітична нестабільність. У зв'язку з цим традиційна модель економічного зростання, орієнтована виключно на кількісні показники, поступово поступається місцем підходам, що враховують якість розвитку, соціальну справедливість, екологічні обмеження та здатність економічних систем до адаптації.

Окремий акцент зроблено на дослідженні міжнародних механізмів регулювання глобальних економічних проблем. Установлено, що в умовах дисбалансу між глобальним масштабом економічних процесів і національними межами регуляторної політики особливого значення набуває система глобального врядування. Центральне місце в ній посідають міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Світова організація торгівлі, Всесвітня організація охорони здоров'я, а також неформальні міжнародні об'єднання G7 і G20. Їхня діяльність спрямована на координацію спільних міжнародних дій у сферах економічної стабілізації, боротьби з бідністю, гарантування продовольчої безпеки, протидії кліматичним змінам і підтримання стабільності глобальної фінансової системи.

Таким чином, глобальні економічні проблеми сучасності вимагають комплексного міждисциплінарного підходу до аналізу та ефективного міжнародного співробітництва для їх вирішення. Теоретичні положення, розглянуті у цьому розділі, формують концептуальне підґрунтя для подальшого дослідження практичних аспектів впливу глобальних економічних викликів та механізмів реагування на них.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1 Сучасні глобальні ризики та їх вплив на розвиток світової економіки

Новітній розвиток світової економіки відбувається в умовах одночасного загострення макроекономічних дисбалансів і посилення геополітичної нестабільності. Сучасний етап міжнародного економічного розвитку вирізняється значним рівнем невизначеності, що зумовлений поєднанням традиційних економічних ризиків із новітніми глобальними викликами. Відповідно до останньої доповіді Всесвітнього економічного форуму «The Global Risks Report», світова економічна система вступила в період підвищеної турбулентності, в якому геоекономічне суперництво поступово перетворюється на один із ключових факторів, який визначатиме траєкторію глобального розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі [18].

Згідно з оцінками експертів, наведеними у звіті Всесвітнього економічного форуму, спостерігається суттєве погіршення очікувань щодо майбутньої стабільності міжнародної системи. Зокрема, 62% опитаних фахівців прогнозують нестабільний або кризовий сценарій розвитку світових подій у найближчі десять років, це свідчить про зниження рівня довіри до ефективності існуючих міжнародних механізмів забезпечення глобальної стабільності та управління кризовими процесами.

Особливу увагу привертає структура актуальних глобальних ризиків станом на 2025 рік. За результатами рейтингу, сформованого ВЕФ, найвищу позицію серед поточних загроз займає ризик міждержавного збройного конфлікту (рис. 2.1), що вказує на суттєве погіршення міжнародного безпекового середовища та кризи традиційної архітектури глобальної безпеки. Друге місце посідають екстремальні погодні явища, які демонструють зростаючий вплив кліматичних змін на економічну стабільність, тоді як третю

позицію займає геоекономічне протистояння, що підтверджує посилення взаємозв'язку між геополітичними конфліктами та використанням економічних інструментів впливу.

Хоча традиційні економічні ризики, зокрема економічний спад, інфляційні процеси та фінансова нестабільність, у сучасних рейтингах поступаються безпековим загрозам за рівнем суспільного сприйняття, вони й надалі залишаються фундаментальними чинниками глобальної нестабільності. Більше того, в сучасних умовах ці ризики дедалі тісніше інтегруються у ширший контекст геоекономічної конфронтації, підсилюючи загальну вразливість світової економічної системи.

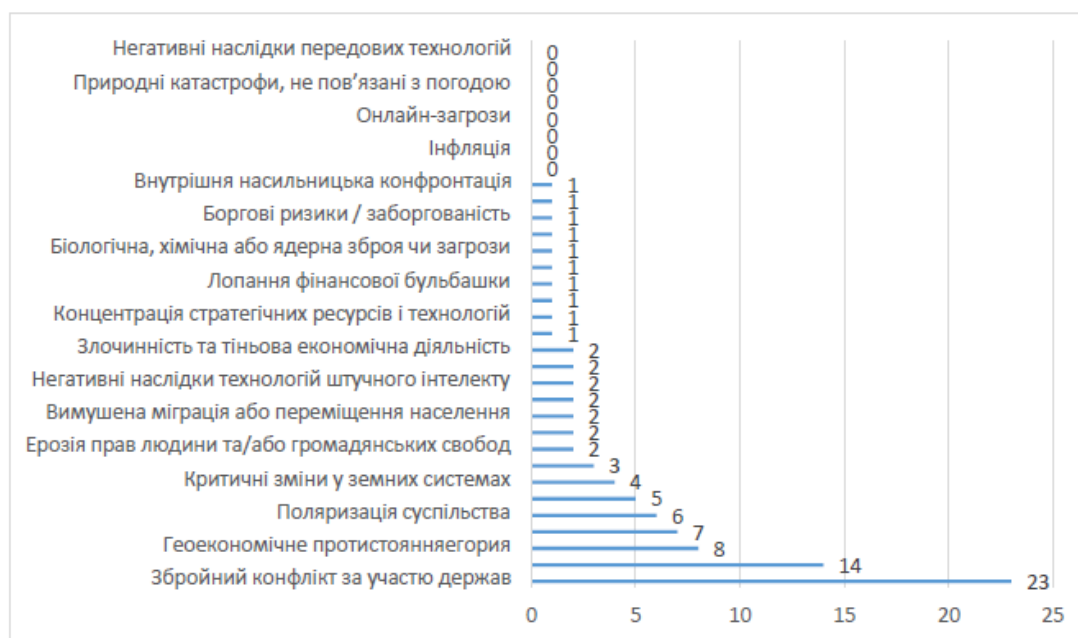

Рис. 2.1 Поточний ландшафт глобальних ризиків на 2025 рік

Джерело: [18]

Окреслені тенденції свідчать про суттєву трансформацію глобальних пріоритетів, а саме зміщення уваги міжнародної спільноти від переважно фінансово-економічних проблем до питань безпеки, фізичного виживання та забезпечення стабільності міжнародного середовища. Така зміна акцентів відображає поглиблення системної кризи сучасного світового порядку, в межах

якої економічні ризики дедалі більше переплітаються з воєнно-політичними та безпековими загрозами.

Поглиблений аналіз структури глобальних ризиків станом на 2025 рік дає підстави стверджувати, що світова система вступила у фазу так званої «геополітичної рецесії» — періоду, для якого характерне одночасне зростання кількості міжнародних конфліктів та послаблення ефективності механізмів багатостороннього співробітництва. Така тенденція свідчить про кризу мультилатералізму та зниження здатності міжнародних інституцій забезпечувати колективне врегулювання глобальних проблем.

Також тривожною є динаміка розвитку збройних конфліктів. Починаючи з 2014 року, їх кількість залишається стабільно високою порівняно з попереднім періодом 1990–2010 років. Водночас відбулися якісні зміни у характері конфліктності: якщо раніше переважали внутрішньодержавні протистояння, то в сучасних умовах дедалі більшого значення набувають міждержавні війни, наслідки яких виходять далеко за межі окремих країн та суттєво впливають на функціонування глобальної економічної системи.

Економічним проявом зазначених процесів є стрімке зростання глобальних військових витрат. У 2023 році світові витрати на оборону збільшилися сьомий рік поспіль, досягнувши рекордного рівня у 2,4 трлн доларів США [19]. При цьому понад 60% загального обсягу військових витрат припадає лише на п'ять провідних держав. Посилення мілітаризації світової економіки створює так званий ефект витіснення, за якого значні фінансові ресурси, які потенційно могли б бути спрямовані на модернізацію інфраструктури, розвиток освіти, інновацій чи реалізацію екологічної трансформації, переорієнтовуються на фінансування оборонного сектору (рис. 2.2).

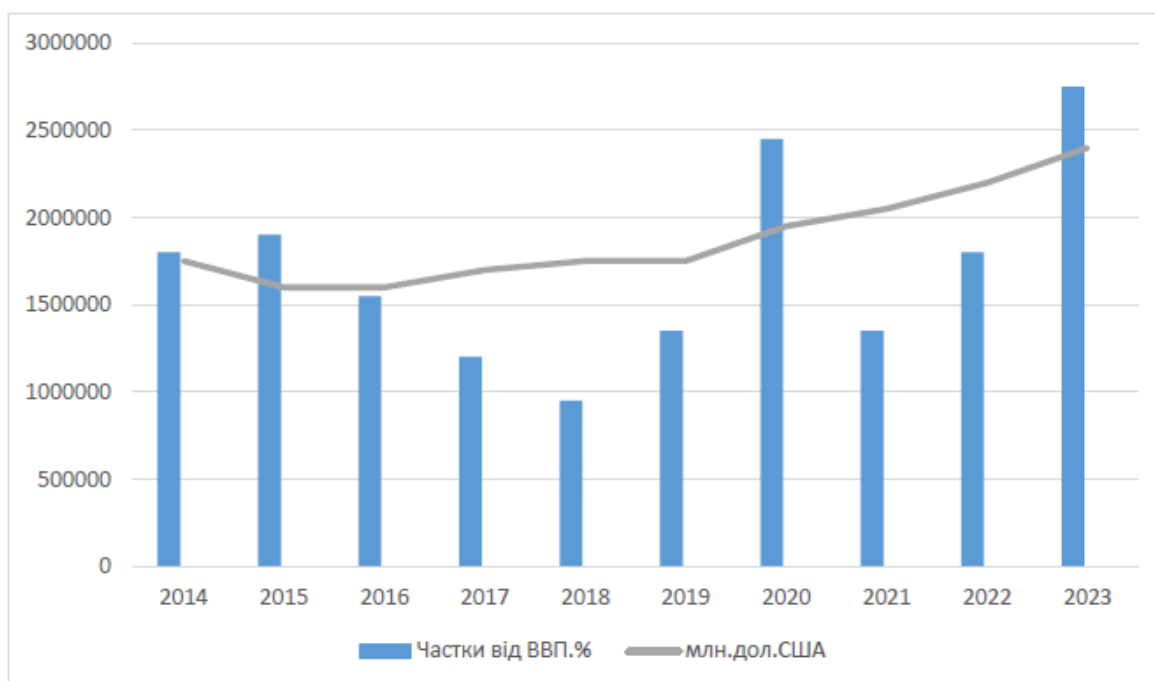

Рис. 2.2 Динаміка світових військових витрат, млн дол. США

Джерело: побудовано за [19]

Ризик подальшої ескалації міжнародних конфліктів залишається надзвичайно високим, оскільки зберігається ймовірність розширення їх географічного охоплення, що потенційно може спричинити нові потрясіння на світових ринках енергоресурсів і продовольства. Така ситуація поглиблює нестабільність глобальної економіки та підвищує вразливість міжнародних ланцюгів постачання.

Оцінки Всесвітнього економічного форуму підтверджуються результатами Глобального індексу миру, які свідчать про тривале погіршення безпекової ситуації у світі. Згідно зі звітом за 2025 рік, рівень глобального миру досяг найнижчих показників за весь період спостереження, а негативна динаміка зберігається безперервно з 2014 року. На протязі останнього десятиліття погіршення безпекової ситуації зафіксовано у близько 100 країнах, що вказує на системний характер сучасної міжнародної кризи [20].

Сильне занепокоєння викликає те, що ключові показники, які традиційно розглядаються як передумови масштабних військових конфліктів, нині досягли найвищого рівня з моменту завершення Другої світової війни. У звіті підкреслюється формування нової геополітичної реальності, яку експерти визначають як «Великий розкол» — глибоку трансформацію усталеного світового порядку. Цей процес супроводжується безпрецедентною кількістю активних міждержавних конфліктів, яких на сьогодні налічується 59. Водночас посилюється міжнародний характер воєнних протистоянь: у 2024 році 78 держав були прямо чи опосередковано втягнуті у збройні конфлікти за межами власних територій.

Активізація бойових дій спричинила істотне зростання людських втрат. У 2024 році кількість смертей, безпосередньо пов'язаних зі збройними конфліктами, сягнула 152 тисяч осіб. У 17 країнах число загиблих унаслідок внутрішніх конфліктів перевищило 1000 осіб, що стало найвищим показником із 1999 року, тоді як ще в 18 державах було зафіксовано понад 100 жертв. Це свідчить не лише про підвищення інтенсивності насильства, а й про суттєве розширення географії його поширення [21].

Сучасний світ перебуває на етапі глибокої фрагментації політичного впливу та міжнародного балансу сил. Якщо після завершення холодної війни кількість держав, що мали вагомий глобальний вплив, становила лише 13, то станом на 2023 рік цей показник зріс до 34. Зміцнення позицій так званих середніх держав, загострення конкуренції між провідними геополітичними центрами сили, поширення асиметричних технологій ведення війни та накопичення боргових дисбалансів у нестабільних економіках формують передумови для подальшого посилення міжнародної напруженості.

Особливо важливим є економічний вимір глобального насильства. За оцінками дослідників, сукупний економічний вплив насильства у 2024 році досяг 19,97 трлн доларів США, що еквівалентно 11,6% світового валового

внутрішнього продукту. При цьому лише прямі витрати на військові потреби становили 2,7 трлн доларів США, що суттєво обмежує можливості спрямування фінансових ресурсів на реалізацію цілей сталого розвитку, інфраструктурну модернізацію та соціально-економічне відновлення [21].

Ще одним критично важливим фактором сучасної глобальної нестабільності є загрози геоекономічного протистояння, які Всесвітній економічний форум визначає як використання економічних інструментів впливу - санкційних обмежень, тарифної політики, контролю за інвестиціями та інших регуляторних механізмів - для досягнення геополітичних цілей. Хоча в короткостроковій перспективі цей ризик посідає дев'яту позицію у загальному рейтингу загроз, його вплив на трансформацію структури міжнародної торгівлі, глобальних виробничих ланцюгів та інвестиційних потоків є надзвичайно значним.

Відповідно до аналітичних висновків звіту, взаємозв'язок між геополітичними конфліктами та економічними процесами має двосторонній характер. Ризик геоекономічного протистояння перебуває у тісній взаємозалежності з такими загрозами, як кібершпигунство, порушення глобальних ланцюгів постачання та міждержавні збройні конфлікти. Зростання політичної напруженості спричиняє активізацію санкційного протистояння, що, своєю чергою, погано впливає на функціонування критичної інфраструктури, міжнародну торгівлю та глобальні логістичні мережі. Дослідження свідчать, що найбільш вразливими до обмежувальних торговельних заходів залишаються країни Східної Азії, зокрема Південна Корея, Китай та Японія, однак негативні наслідки економічної фрагментації неминуче поширюватимуться й на країни, що розвиваються, через скорочення світового попиту та зниження темпів економічного зростання.

Попри те, що у глобальному рейтингу ризиків загроза економічного спаду у 2025 році перемістилася на шосту позицію, аналіз ситуації на рівні окремих

держав демонструє іншу картину. Для представників бізнес-середовища в багатьох країнах саме рецесія або тривала економічна стагнація продовжують залишатися найбільш значущою загрозою. Зокрема, ризик економічного спаду займає перше місце серед ключових загроз у 25 країнах світу, включаючи провідні економіки G7, такі як Сполучені Штати Америки та Велика Британія, а також важливі ринки, що розвиваються, зокрема Бразилію та Малайзію.

Розбіжність між глобальним та національним рівнями сприйняття економічних ризиків пояснюється тим, що інфляційний тиск і збереження високих відсоткових ставок продовжують негативно впливати на економічну активність. Для бізнесу це означає подорожчання доступу до фінансових ресурсів, зростання вартості капіталу, скорочення інвестиційної активності та зниження споживчого попиту.

Водночас такі загрози, як надмірне боргове навантаження та потенційне руйнування фінансових «бульбашок» на ринках активів, хоча й не входять до десятки головних глобальних загроз, залишаються надзвичайно актуальними для державного сектору, особливо в країнах, які розвиваються. Відсутність боргової стійкості продовжує обмежувати можливості урядів щодо реалізації антикризової політики, скорочуючи фіскальний простір задля реагування на нові внутрішні та зовнішні потрясіння.

Особливу увагу слід приділити аналізу інфляційних процесів у світовій економіці. Хоча у звіті The Global Risks Report 2025 інфляційний ризик перемістився на 29-ту позицію в глобальному рейтингу загроз, це не означає зниження актуальності проблеми, а радше свідчить про її трансформацію у довгострокове структурне явище. Світова економіка зіткнулася з феноменом високої вартості життя, за якого темпи зростання інфляції поступово знижуються, однак загальний рівень цін залишається суттєво підвищеним. Це й надалі негативно позначається на реальних доходах населення та купівельній спроможності домогосподарств.

Дослідження інфляційної динаміки за останнє десятиліття (рис. 2.3) дає змогу виявити чіткий структурний злам у розвитку світової економіки. У період 2014–2020 років глобальна економічна система функціонувала в умовах відносної цінової стабільності, коли середній рівень інфляції не перевищував 2,4%. Однак із 2021 року, під впливом постпандемічного відновлення споживчого попиту, порушення глобальних логістичних ланцюгів, а згодом і енергетичної кризи, спричиненої повномасштабною війною в Україні, світова економіка зіткнулася з потужним інфляційним потрясінням. Найвищий рівень інфляції було зафіксовано у 2022 році, коли цей показник сягнув 7,9%, що стало максимальним значенням за останнє десятиліття.

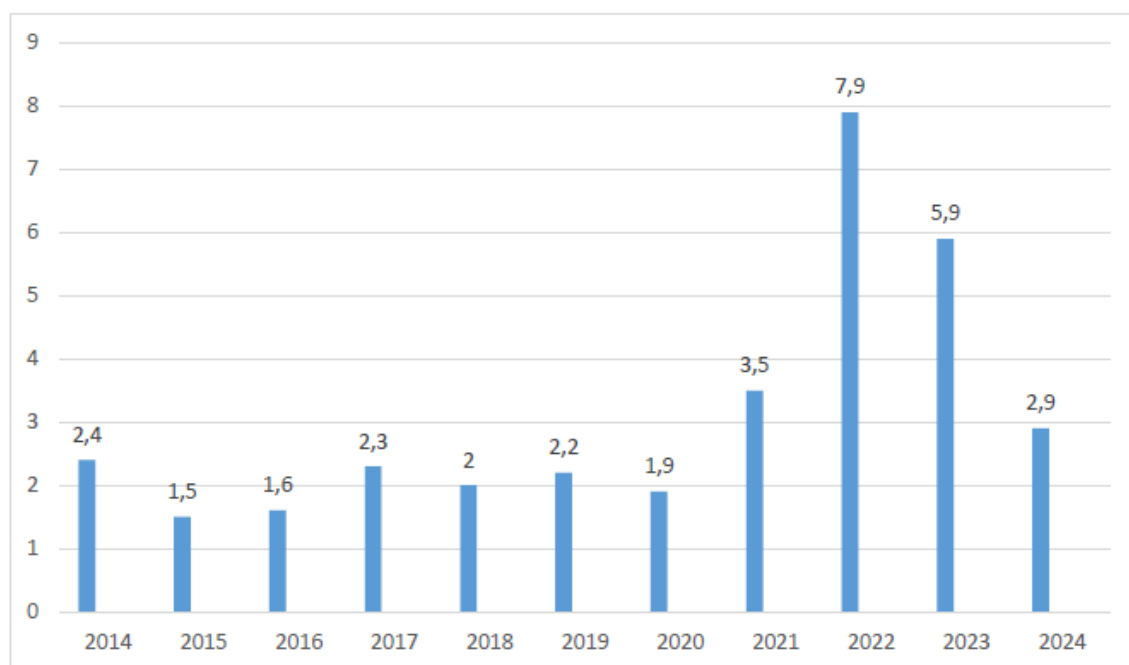

Рис. 2.3 Динаміка інфляції у світі, %

Джерело: побудовано за [19]

Однією з найтривожніших тенденцій 2025 року стало помітне зростання ризику, пов'язаного зі злочинною та нелегальною економічною діяльністю. Згідно з аналітичними оцінками Всесвітнього економічного форуму, саме цей ризик продемонстрував найстрімкіше зростання у структурі глобальних загроз, піднявшись одразу на 17 позицій і посівши 11-те місце серед короткострокових

ризиків [18]. Така динаміка свідчить про посилення негативного впливу незаконних економічних процесів на стабільність світової економічної системи.

Зростання цього ризику значною мірою зумовлене поєднанням двох ключових факторів сучасного глобального розвитку — геополітичної фрагментації та стрімкого технологічного прогресу. Загострення міжнародної політичної напруженості, ослаблення механізмів глобального контролю та поширення цифрових технологій створюють сприятливі умови для розвитку тіньових фінансових схем, кіберзлочинності, незаконного обігу товарів і капіталу, а також транснаціональних кримінальних мереж. Особливу загрозу становлять нелегальні фінансові потоки, які здатні підривати стабільність національних фінансових систем, послаблювати довіру до фінансових інституцій та ускладнювати ефективне макроекономічне регулювання.

Таким чином, сучасна світова економічна система знаходиться у фазі глибокої структурної трансформації. Якщо в період активної глобалізації ключовим орієнтиром міжнародного економічного розвитку була максимізація економічної ефективності, то нині пріоритет дедалі більше зміщується у бік забезпечення національної безпеки, економічної стійкості та стратегічної автономії. У сучасних умовах економічні інструменти дедалі частіше використовуються як засоби геополітичного впливу, тоді як гібридні загрози фактично стирають межі між мирним станом і конфліктом. Це формує особливо складне зовнішнє середовище для країн, які розвиваються, які є найбільш вразливими до наслідків глобальної нестабільності.

2.2 Екологічні та ресурсні виклики як фактори глобальної економічної нестабільності

Хоча в короткостроковій перспективі основна увага міжнародної спільноти зосереджена на геополітичній нестабільності та безпекових викликах, довгострокові перспективи ставлення світової економіки значною мірою

визначатимуться здатністю людства ефективно реагувати на системні екологічні та ресурсні загрози. Аналіз сучасних міжнародних досліджень свідчить про формування безпрецедентного поєднання трьох взаємопов'язаних криз - кліматичної, енергетичної та продовольчої, які створюють нові фізичні, ресурсні та цінові обмеження для подальшого економічного зростання.

Відповідно до аналітичного підходу Всесвітнього економічного форуму, екологічні ризики домінуватимуть у довгостроковій перспективі глобального розвитку. Згідно зі звітом «The Global Risks Report 2025», чотири найсерйозніші ризики наступного десятиліття належать саме до екологічної сфери. До них віднесено екстремальні погодні явища, втрату біологічного різноманіття, критичні зміни у функціонуванні природних систем Землі, а також дефіцит природних ресурсів [18]. Це свідчить про те, що екологічна проблематика поступово перетворюється з периферійного напрямку міжнародної політики на центральний фактор глобальної економічної безпеки.

За оцінками Організації Об'єднаних Націй, фундаментальною причиною сучасної екологічної кризи є глобальна зміна клімату, яка проявляється у довгостроковій трансформації температурних режимів, атмосферних процесів та погодних умов. Хоча історично кліматичні коливання могли бути зумовлені природними причинами, такими як зміни сонячної активності чи вулканічна діяльність, сучасний науковий консенсус визначає антропогенний фактор як головну причину глобального потепління, особливо з початку індустріальної епохи. Головною причиною цього процесу є широкомасштабне використання викопних енергоресурсів — вугілля, нафти та природного газу, спалювання яких призводить до накопичення парникових газів в атмосфері [22].

Наукові дослідження підтверджують наявність прямого зв'язку між зростанням концентрації парникових газів і підвищенням середньої глобальної температури. Найбільшу частку антропогенного впливу становить діоксид вуглецю (CO_2), який формує близько двох третин загального обсягу викидів, що

сприяють парниковому ефекту. Зростання концентрації цих газів порушує природний тепловий баланс планети, створюючи ефект накопичення теплової енергії в атмосфері.

Певного прогресу у стримуванні негативних тенденцій вдалося досягти після ухвалення Паризької кліматичної угоди у 2015 році. За оцінками Програми ООН з навколишнього середовища, якщо раніше за інерційним сценарієм очікувалося збільшення глобальних викидів на 16% до 2030 року, то чинна кліматична політика дозволила скоротити прогнозоване зростання до 3%. Водночас такого прогресу недостатньо для досягнення міжнародно визначених кліматичних цілей. Для стримування зростання глобальної температури в межах 2°C або 1,5°C світове скорочення викидів парникових газів до 2030 року має становити орієнтовно 28% і 42% відповідно [22].

Сучасне підвищення середньої глобальної температури приблизно на 1,1°C порівняно з доіндустріальним періодом уже спричинило суттєву дестабілізацію природних систем. Наслідками цього стали збільшення частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ, зокрема хвиль аномальної спеки, тривалих посух, потужних злив і повеней. Подальше потепління, за прогнозами, посилюватиме дефіцит водних ресурсів, знижуватиме продуктивність сільського господарства та підвищуватиме ризики продовольчої нестабільності, особливо у найбільш вразливих регіонах світу. Особливу небезпеку становить взаємне накладання кліматичних ризиків на інші кризові явища, що створює складний кумулятивний ефект із високим рівнем невизначеності та складністю управління [22].

Таблиця 2.1

Глобальні викиди парникових газів у 2030, 2035 та 2050 роках та оціночні розриви за різними сценаріями

Сценарій	Викиди ПГ (ГтCO ₂ - екв)(Медіана та діапазон)	Оціночний розрив до шляхів з найменшими витратами для обмеження потепління (ГтCO ₂ -екв)		
		Нижче 2°C	Нижче 1.8°C	Нижче 1.5°C
2030				
Поточна політика	56 (52–60)	16 (11–19)	22 (17–25)	24 (19–27)
Безумовні НВВ (NDCs)	55 (54–57)	14 (13–16)	20 (19–22)	22 (21–24)
Умовні НВВ (NDCs)	52 (50–55)	11 (9–16)	17 (15–20)	19 (17–23)
2035				
Продовження поточної політики	56 (45–64)	20 (9–28)	26 (18–37)	31 (20–39)
Продовження безумовних НВВ	54 (47–60)	18 (11–25)	27 (20–34)	29 (22–36)
Продовження умовних НВВ	51 (43–58)	15 (8–22)	24 (17–31)	26 (19–33)
2050				
Продовження поточної політики	55 (24–72)	35 (4–52)	43 (12–60)	46 (16–63)
Безумовні НВВ та зобов'язання net-zero (жорсткі критерії)	44 (26–58)	24 (6–38)	32 (14–46)	36 (18–49)
Умовні НВВ та всі зобов'язання net-zero	21 (6–33)	1 (-14–13)	9 (6–21)	12 (-2–25)

Джерело: побудовано за [23]

Отже, ключовим завданням поточного десятиліття є не лише пристосування до вже незворотних наслідків кліматичних змін, а й реалізація масштабних заходів із їх пом'якшення шляхом суттєвого скорочення обсягів парникових викидів уже до 2030 року. У сучасних умовах екологічні дисбаланси більше не можуть розглядатися виключно як побічні наслідки економічної діяльності, оскільки вони трансформувалися у самостійний системний чинник, що безпосередньо стримує економічний розвиток через

руйнування інфраструктурних об'єктів, погіршення природно-ресурсного потенціалу та зниження продуктивності екосистем.

Ключовою ланкою, що об'єднує екологічні, ресурсні та економічні ризики, виступає енергетичний сектор. Саме енергетика є базовим елементом функціонування світової економіки, тому її нестабільність безпосередньо відображається на макроекономічній динаміці. На сучасному етапі глобальна економіка функціонує в умовах підвищеної турбулентності на міжнародних ринках енергоносіїв, що проявляється у значних коливаннях цінових індикаторів та зростанні енергетичних ризиків.

Аналіз «Глобального індексу цін на енергію» свідчить, що останні роки характеризувалися різкими ціновими шоками, зумовленими поєднанням кількох факторів. Серед ключових причин варто виокремити стрімке відновлення світового попиту після завершення пандемічних обмежень, а також глибокі геополітичні трансформації, що спричинили розрив традиційних енергетичних зв'язків, зокрема внаслідок повномасштабної війни в Україні. Зростання відповідного індексу відображає формування глобальної інфляції витрат, яка особливо негативно впливає на енергоємні галузі промисловості, підвищує виробничі витрати підприємств та одночасно знижує реальну купівельну спроможність домогосподарств через подорожчання енергоносіїв і пов'язаних із ними товарів і послуг (рис. 2.4).

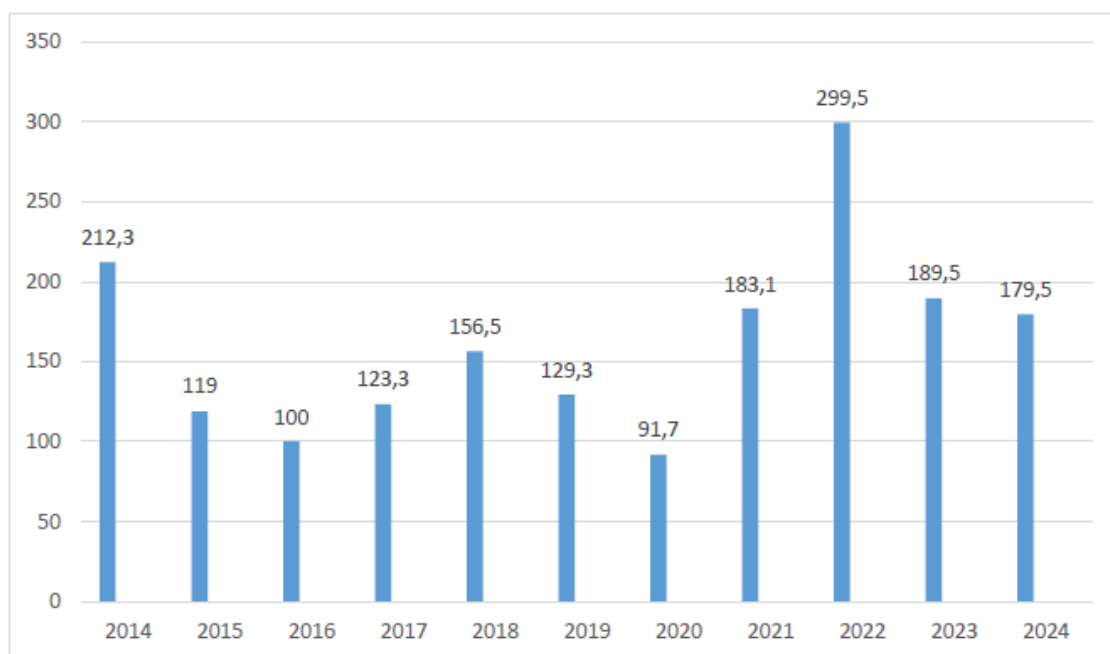

Рис.2.4 Динаміка глобального індексу цін на енергію

Джерело: побудовано за [24]

Більш детально зазначена тенденція простежується через аналіз динаміки середньорічної вартості нафти марки «Brent», яка є одним із ключових індикаторів стану світового енергетичного ринку. У періоди відносної макроекономічної стабільності ціни на нафту, як правило, перебували в межах помірного цінового діапазону, що забезпечувало певну передбачуваність для учасників глобального ринку. Проте загострення геополітичної ситуації у 2022–2024 роках спричинило суттєве підвищення цінового рівня та зростання волатильності на нафтовому ринку.

Для країн, що залежать від імпорту енергетичних ресурсів, подорожчання нафти створює значний макроекономічний тиск, оскільки збільшення витрат на енергоресурси безпосередньо впливає на собівартість виробництва, логістичні витрати та формування кінцевих цін на товари й послуги. У результаті це посилює інфляційний тиск, знижує споживчу активність і стримує темпи економічного зростання, зокрема через уповільнення приросту ВВП. Натомість

для держав-експортерів енергоресурсів зростання нафтових цін може створювати сприятливі фінансові умови у вигляді додаткових бюджетних надходжень і надприбутків, що, однак, водночас сприяє поглибленню глобальних економічних диспропорцій та нерівномірності розподілу ресурсів у світовій економіці (рис. 2.5).

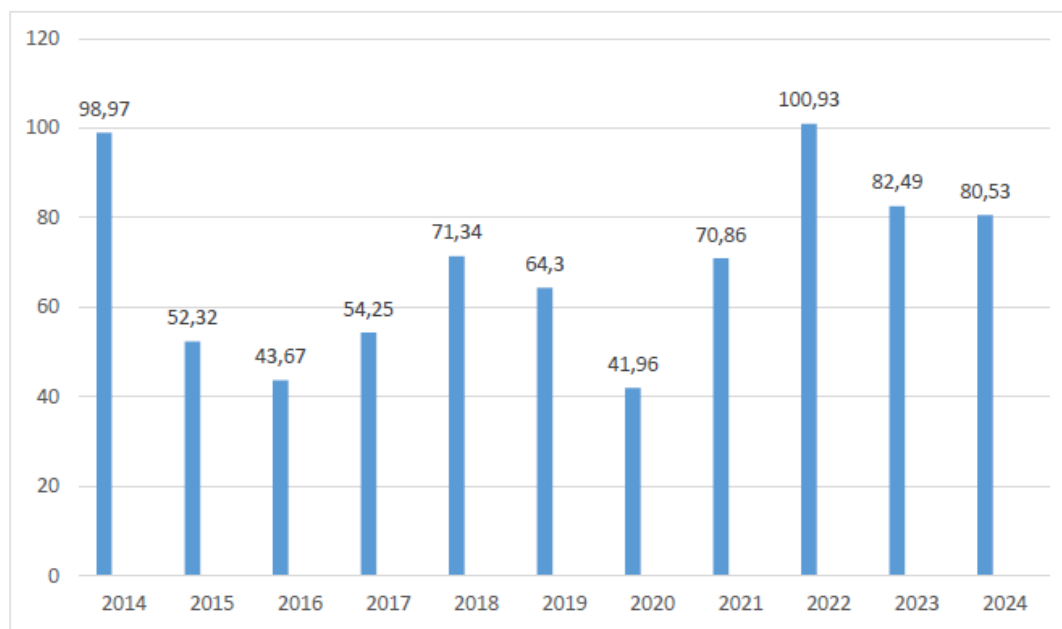

Рис. 2.5 Середньорічна ціна на сиру нафту марки Brent , дол США за барель

Джерело: побудовано за [25]

Зростання цін на викопні енергоресурси має неоднозначний вплив на екологічну й економічну ситуацію. З одного боку, у короткостроковій перспективі подорожчання традиційних енергоносіїв може спонукати окремі держави до тимчасового повернення до використання дешевших, але екологічно більш шкідливих джерел енергії, зокрема вугілля, що утруднює досягнення міжнародних кліматичних цілей й сповільнює процес декарбонізації економіки. З іншого боку, у довгостроковому вимірі високі ціни на викопне паливо створюють потужний економічний стимул для прискорення енергетичного

переходу, розширення використання відновлюваних джерел енергії й впровадження енергоефективних технологій.

Ціна енергоресурсів має прямий вплив і на стан глобальної продовольчої безпеки, оскільки енергетичні ціни визначають собівартість виробництва добрив, витрати на сільськогосподарське виробництво, транспортування та логістичне забезпечення продовольчих товарів. Аналіз тенденцій останніх років засвідчує істотне погіршення доступу до продовольчих ресурсів для значної частини населення світу. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), у період 2019–2023 років кількість людей, які потерпають від хронічного недоїдання, стабільно зростала, досягнувши 733,4 мільйона осіб станом на 2023 рік. Хоча за оновленими оцінками ООН у 2024 році спостерігалися певні ознаки стабілізації цього показника, такий прогрес залишається вкрай нестійким і вразливим до нових кризових потрясінь (рис. 2.6).

Рис. 2.6 Частка населення, що страждає від недоїдання, %

Джерело: побудовано за [19]

Ще більш критичною є ситуація у сфері гострої продовольчої небезпеки. На відміну від хронічного недоїдання, цей показник демонструє особливо швидкі темпи зростання. Якщо у 2016 році кількість осіб, які перебували у стані гострої продовольчої кризи, становила 105 мільйонів, то вже у 2023 році цей показник зріс до 281,6 мільйона осіб. Відповідно до даних Global Report on Food Crises, у 2024 році негативна тенденція не лише збереглася, а й досягла нових історичних максимумів. Основними чинниками подальшого погіршення ситуації залишаються ескалація збройних конфліктів, кліматичні потрясіння, економічна нестабільність та порушення глобальних ланцюгів постачання продовольства.

Одним із найбільш чутливих економічних індикаторів, що відображають рівень ресурсної нестабільності у світовій економіці, є динаміка глобальних цін на продовольство. Коливання вартості продовольчих товарів безпосередньо реагують на зміни у сфері енергетики, кліматичні потрясіння, порушення логістичних ланцюгів, геополітичні конфлікти та загальний стан міжнародної економічної кон'юнктури. У цьому контексті особливе аналітичне значення має Індекс продовольчих цін ФАО (FAO Food Price Index), який дозволяє оцінити тенденції розвитку глобальної продовольчої кризи.

Аналіз динаміки зазначеного індексу за період 2014–2025 років (табл. 2.2) дає змогу виокремити кілька послідовних етапів еволюції сучасної продовольчої нестабільності.

Таблиця 2.2

Динаміка Індексу продовольчих цін ФАО та його складових у 2014–2025 рр.

	Індекс продовольчих цін	Індекс цін на м'ясо	Індекс цін на молочні продукти	Індекс цін на зернові	Індекс цін на рослинні олії	Індекс цін на цукор
2014	115,0	112,1	130,2	115,8	110,6	105,2
2015	93,1	96,8	87,1	95,9	89,9	83,2
2016	92,0	91,1	82,6	88,3	99,4	111,6
2017	97,9	97,5	108,0	91,0	101,9	99,1
2018	95,8	94,4	107,3	100,8	87,8	77,4
2019	94,9	99,5	102,8	96,6	83,2	78,6
2020	98,1	95,3	101,8	103,1	99,4	79,5
2021	125,7	107,5	119,6	131,2	164,9	109,3
2022	144,5	118,3	149,5	154,7	187,8	114,5
2023	124,5	114,1	123,7	130,9	126,3	145,0
2024	122,0	117,3	129,7	113,5	138,1	125,7
2025	127,8	122,6	150,5	108,7	160,1	108,7

Джерело: побудовано за [26]

Після періоду відносної стабільності, що охоплював 2015–2019 роки, коли значення Індексу продовольчих цін ФАО утримувалося в межах 90–98 пунктів, світова економіка вступила у фазу стрімкого зростання продовольчої інфляції. Найбільше навантаження на глобальну економічну систему спостерігалось у 2022 році, коли сукупний індекс досяг рекордного рівня — 144,5 пункту. Головними чинниками такого різкого зростання стали суттєве подорожчання рослинних олій та зернових культур, індекси яких досягли відповідно 187,8 та 154,7 пункту. Основною причиною цього стало порушення функціонування глобальних логістичних маршрутів, зокрема блокування чорноморських портів України, що суттєво вплинуло на міжнародні поставки продовольства та аграрної сировини.

Упродовж 2023–2024 років на світових продовольчих ринках спостерігалася певна стабілізація, що проявилось у зниженні загального індексу до 122,0 пунктів у 2024 році. Така корекція значною мірою пояснювалася адаптацією міжнародних логістичних систем до нових умов, диверсифікацією

маршрутів постачання, а також сприятливими врожайними показниками в окремих регіонах світу. Водночас дані за 2025 рік свідчать про повторне посилення негативних тенденцій, оскільки індекс знову продемонстрував зростання, досягнувши 127,8 пункту, що сигналізує про збереження високої нестабільності на світовому продовольчому ринку.

У контексті аналізу глобальної ресурсної кризи окремої уваги заслуговує проблема нестачі водних ресурсів та стратегічно важливих сировинних матеріалів. Кліматичні зміни дедалі активніше впливають на гідрологічні цикли, провокуючи скорочення доступних запасів прісної води та загострюючи конкуренцію між ключовими секторами економіки, насамперед сільським господарством і енергетикою. Одночасно глобальний перехід до моделі «зеленої» економіки формує новий тип ресурсної залежності, пов'язаний із критично важливими мінеральними ресурсами, такими як літій, кобальт і нікель, які є необхідними для розвитку відновлюваної енергетики, акумуляторних технологій та електротранспорту.

Згідно з оцінками Всесвітнього економічного форуму, додатковим джерелом ризику є висока концентрація видобутку зазначених стратегічних ресурсів у невеликій кількості країн, що підвищує ймовірність формування явища так званого ресурсного націоналізму, за якого доступ до критичних матеріалів стає інструментом політичного чи економічного впливу.

Таким чином, сучасні екологічні та ресурсні виклики мають системний і взаємопов'язаний характер. Поєднання кліматичних змін, нестабільності енергетичних ринків, продовольчої вразливості та дефіциту стратегічних ресурсів формує середовище тривалої глобальної невизначеності, що вимагає від міжнародної спільноти прискореного перегляду існуючих моделей економічного розвитку та переходу до більш стійких, адаптивних і ресурсоефективних економічних систем.

2.3 Соціально-технологічні виклики як чинники глобальної економічної нестабільності

Соціальні та технологічні ризики в сучасних умовах дедалі більше впливають не лише на економічну стабільність, а й на базові засади суспільного устрою, які забезпечують функціонування стійких економічних систем. Аналіз аналітичних матеріалів Всесвітнього економічного форуму вказує, що сучасний світ вступив у фазу поглибленої соціальної поляризації, яка формується під впливом двох взаємопов'язаних процесів: стрімкого технологічного розвитку, що часто випереджає можливості його належного регулювання, та накопичення структурних соціально-економічних дисбалансів, зокрема нерівності доходів, демографічних перекосів і обмеженого доступу до ключових суспільних благ [18].

Однією з ключових особливостей сучасного етапу глобального розвитку є трансформація технологічних ризиків із суто технічної площини у сферу соціально-політичної та економічної дестабілізації. Відповідно до The Global Risks Report 2025, ризик, пов'язаний із дезінформацією та викривленням інформації, займає перше місце серед глобальних короткострокових загроз. Активне поширення технологій штучного інтелекту, генеративних алгоритмів та цифрових інструментів створення контенту суттєво спростило виробництво переконливих маніпулятивних матеріалів, що в умовах цифрової глобалізації створює серйозні виклики для інформаційної безпеки та суспільної довіри. Економічний аспект цієї проблеми полягає у підриві довіри до державних інституцій, фінансових регуляторів, центральних банків і корпоративного сектору, що безпосередньо впливає на стабільність ринкових очікувань, інвестиційний клімат та результативність економічної політики [18].

Паралельно посилюється ризик кібернетичної нестабільності. Глибока цифровізація економіки та інтеграція критичної інфраструктури у цифрові мережі суттєво підвищують вразливість держав до кібератак, які дедалі частіше

використовуються як інструмент гібридного впливу та елемент сучасних геополітичних конфліктів. Водночас технологічний розрив між країнами, що є фаворитом у сфері штучного інтелекту й цифрових інновацій, і державами, які не мають достатнього доступу до таких технологій, посилює глобальну економічну нерівність. У результаті країни, що розвиваються, ризикують залишитися на периферії цифрової трансформації світової економіки [18].

Важливим чинником соціальної нестабільності залишається економічна нерівність, яку експерти Всесвітнього економічного форуму розглядають як один із найбільш системоутворюючих глобальних ризиків через її здатність посилювати інші кризові явища. Поглиблення розриву в доходах, можливостях і доступі до ресурсів, додатково посилене наслідками інфляційних потрясінь та кризою вартості життя, призводить до поступового скорочення середнього класу в економічно розвинених країнах та закріплення бідності у менш розвинених регіонах світу. Такі процеси створюють сприятливий ґрунт для соціальної поляризації, яка проявляється у фрагментації суспільств за політичними, соціальними, етнічними чи ідеологічними ознаками, що суттєво ускладнює досягнення суспільного консенсусу щодо реалізації структурних економічних реформ.

Важливим проявом соціальної поляризації є також нерівний доступ населення до системи охорони здоров'я та якісних медичних послуг. Ця проблема має глобальний масштаб і виявляється як у міжнародному вимірі, так і в межах окремих держав. Згідно з даними Програми розвитку ООН, різниця у середній тривалості життя між державами з найвищими та найнижчими показниками становить близько 31 року, що демонструє масштаб глобальної соціальної нерівності. Водночас середні статистичні показники на національному рівні нерідко маскують суттєву маргіналізацію окремих соціальних груп, що вимагає впровадження комплексних міжгалузевих підходів

до формування соціальної політики, орієнтованої на забезпечення прав людини, рівності можливостей та гендерної справедливості [27].

Сучасні наукові дослідження засвідчують існування тісного взаємозв'язку між рівнем економічної нерівності та станом фізичного здоров'я населення. Використання коефіцієнта Джині як одного з ключових індикаторів соціально-економічного розшарування дає змогу простежити чітку закономірність: у країнах із нижчим рівнем майнової нерівності середня тривалість життя, як правило, є вищою. Показовим у цьому контексті є приклад Сполучених Штатів Америки, де середня очікувана тривалість життя приблизно на чотири роки нижча порівняно з державами з більш егалітарною моделлю розподілу доходів. Емпіричні дослідження також засвідчують, що підвищення нерівності доходів прямо пов'язане зі зростанням смертності та збільшенням кількості госпіталізацій, зокрема внаслідок серцево-судинних захворювань [27].

Вплив економічної нерівності не обмежується лише фізичним здоров'ям населення, а поширюється й на сферу психічного благополуччя та загального рівня задоволеності життям. Дослідження міжнародних наукових центрів свідчать, що надмірна концентрація національного доходу у руках незначної частки населення негативно впливає на соціальне самопочуття суспільства. Зростання рівня нерівності асоціюється зі зниженням суб'єктивного відчуття благополуччя, підвищенням психологічного напруження та поширенням ментальних розладів. Одним із механізмів такого впливу є послаблення соціального капіталу, руйнування горизонтальних суспільних зв'язків та зростання хронічного стресу, що негативно позначається на психічному здоров'ї населення [27].

Пандемія COVID-19 стала потужним каталізатором глобальних соціально-економічних трансформацій, який не лише призупинив прогрес у сфері охорони здоров'я, а й продемонстрував системні слабкості міжнародного управління. Криза виявила недостатню готовність світової спільноти до ефективної

координації дій у відповідь на глобальні загрози. Замість консолідованого реагування у багатьох випадках спостерігалось посилення фрагментації міжнародної взаємодії та переорієнтація держав на політику національних інтересів, навіть у межах існуючих інтеграційних об'єднань.

Наслідки пандемії мають довгостроковий, комплексний і нелінійний характер. Їхній вплив виходить далеко за межі безпосередньої медичної сфери, охоплюючи демографічні процеси, репродуктивне здоров'я, соціальну політику та економічну стійкість держав. Причинно-наслідковий зв'язок у цьому випадку має двосторонній характер: з одного боку, наявні структурні проблеми у системах охорони здоров'я суттєво посилили масштаби пандемічної кризи; з іншого — сама пандемія спричинила перенаправлення значних фінансових та управлінських ресурсів, що уповільнило реалізацію довгострокових соціальних програм, зокрема спрямованих на скорочення нерівності та підвищення доступності медичних послуг.

Ще одним вагомим глобальним соціальним викликом залишається демографічна трансформація. Згідно з прогнозами Організації Об'єднаних Націй, чисельність населення світу продовжуватиме зростати протягом наступних кількох десятиліть, досягнувши максимального значення на рівні приблизно 10,3 мільярда осіб у середині 2080-х років. Після досягнення цього демографічного піку очікується поступове зниження чисельності населення до 10,2 мільярда осіб наприкінці XXI століття [28].

Водночас сучасна демографічна ситуація характеризується значною нерівномірністю між окремими регіонами та країнами. Уже сьогодні приблизно чверть населення світу проживає в державах, де чисельність населення досягла свого максимального рівня та почала скорочуватися. Це свідчить про формування складної демографічної асиметрії, за якої одні країни стикаються з проблемою старіння населення та дефіциту трудових ресурсів, тоді як інші — із

викликами стрімкого приросту населення, зростання навантаження на соціальну інфраструктуру та потребою забезпечення додаткових ресурсів для розвитку.

Одним із ключових чинників сучасних демографічних трансформацій є стаке зниження рівня народжуваності у глобальному масштабі. Станом на 2024 рік сумарний коефіцієнт народжуваності у світі становить 2,3 дитини на одну жінку, що приблизно на одну дитину менше порівняно з показниками 1990 року. Одночасно після завершення пандемічного періоду спостерігається поступове відновлення показників очікуваної тривалості життя. За оцінками ООН, у 2024 році цей показник досяг 73,3 року, а до 2054 року прогнозується його зростання до 77,4 року [28].

Поєднання цих тенденцій формує новий масштабний виклик для світової економіки — процес глобального старіння населення. Прогнозні оцінки свідчать, що вже у середині 2030-х років кількість осіб віком 80 років і старше перевищить чисельність новонароджених, а до 2080 року населення вікової групи 65+ стане чисельнішим за кількість дітей та підлітків віком до 18 років. Подібна трансформація вікової структури населення потребуватиме від урядів перегляду соціально-економічної політики, зокрема активного впровадження технологічних рішень для підвищення продуктивності праці, модернізації пенсійних систем та створення ефективних моделей навчання впродовж життя для підтримки багатопокілісного ринку праці [28].

Знаковим демографічним рубежем стало досягнення чисельністю населення Землі позначки 8 мільярдів осіб 15 листопада 2022 року. Водночас темпи демографічного приросту поступово сповільнюються. Якщо збільшення чисельності населення з 7 до 8 мільярдів відбулося протягом 12 років, то досягнення рівня 9 мільярдів очікується лише у 2037 році, тобто приблизно через 15 років. Водночас основний приріст населення зосереджується в країнах із низьким рівнем доходів, передусім у регіоні Африки на південь від Сахари,

що свідчить про наявність стійкого взаємозв'язку між високими показниками народжуваності та низьким рівнем економічного розвитку.

Слід також зауважити, що довгострокові демографічні прогнози були скориговані у бік зменшення. За оновленими оцінками, чисельність населення світу у 2100 році буде приблизно на 6%, або майже на 700 мільйонів осіб, меншою порівняно з прогнозами десятирічної давності. Такий перегляд зумовлений швидшим, ніж очікувалося, зниженням рівня народжуваності у великих країнах, зокрема в Китаї, а також прискоренням демографічного переходу в окремих африканських державах. Незважаючи на ці зміни, Китай та Індія й надалі залишаються найбільшими демографічними центрами світу з населенням близько 1,4 мільярда осіб у кожній країні [28].

Сучасна глобальна економіка дедалі більше стикається з глибоким демографічним розривом між окремими регіонами світу. З одного боку, економічно розвинені країни, зокрема держави Європейського Союзу, Японія та Південна Корея, входять у фазу так званих суперстаріючих суспільств, де зростання частки літнього населення створює суттєве навантаження ринок праці пенсійні системи та систему охорони здоров'я. Хронічний дефіцит трудових ресурсів у цих країнах дедалі більше виступає стримувальним фактором економічного розвитку. Водночас країни Африки та Південної Азії стикаються з протилежною демографічною тенденцією — стрімким зростанням чисельності молодого населення, що створює значне навантаження на ринок праці та загострює проблему молодіжного безробіття через обмежену спроможність економік забезпечувати створення нових робочих місць.

Безпосереднім наслідком зазначених демографічних дисбалансів, а також кліматичних змін і збройних конфліктів стала масштабна трансформація міграційних процесів. Ризик вимушеної міграції стабільно належить до найсерйозніших глобальних загроз сучасності. Хоча міграція є природним історичним явищем, у сучасних умовах її масштаби набули безпрецедентного

характеру, що зумовлено не лише пошуком кращих економічних можливостей і возз'єднанням сімей, а й вимушеним переміщенням через воєнні конфлікти, політичні переслідування, насильство та наслідки кліматичних змін.

Згідно з даними Відділу народонаселення Департаменту з економічних і соціальних питань ООН (UNDESA), у 2024 році кількість міжнародних мігрантів сягнула 304 мільйонів осіб, що майже вдвічі перевищує показник 1990 року, коли чисельність мігрантів становила приблизно 154 мільйони осіб. Нині міжнародні мігранти становлять близько 3,7% населення світу, тоді як у 1990 році цей показник дорівнював 2,9%. Гендерна структура міжнародної міграції залишається відносно збалансованою: жінки становлять близько 48% від загальної кількості мігрантів [28].

Особливо гострою залишається проблема вимушеного переміщення населення. За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на середину 2024 року кількість людей, які були змушені покинути свої домівки внаслідок конфліктів, переслідувань, насильства або порушення прав людини, досягла історичного максимуму — 122,6 мільйона осіб. До цього показника входять 43,7 мільйона біженців, 72,1 мільйона внутрішньо переміщених осіб та майже 8 мільйонів шукачів притулку, що свідчить про безпрецедентний масштаб сучасної гуманітарної кризи [29].

Ключовими чинниками зростання масштабів вимушеного переміщення у першій половині 2024 року стали триваючі збройні конфлікти, насамперед у Судані та Україні, які залишаються одними з найбільших осередків гуманітарної нестабільності у світі. Аналіз територіального розподілу внутрішнього переміщення свідчить про значну концентрацію кризових явищ: майже 90% нових випадків внутрішнього переміщення припадає лише на шість держав — Судан, М'янму, Демократичну Республіку Конго, Україну, Гаїті та Мозамбік. Це підтверджує вкрай нерівномірний характер поширення гуманітарних криз та їхній тісний зв'язок із затяжними конфліктами,

політичною нестабільністю і недостатньою ефективністю державних інституцій.

Глобальна система надання притулку характеризується суттєвим дисбалансом у розподілі відповідальності між країнами. Понад третину всіх біженців, які потребують міжнародного захисту, приймають лише п'ять держав — Ісламська Республіка Іран, Туреччина, Колумбія, Німеччина та Уганда. Така концентрація навантаження створює значний соціально-економічний тиск на країни, що приймають переміщених осіб, особливо враховуючи, що значна частина з них належить до держав із середнім або низьким рівнем доходів, де ресурси для інтеграції біженців є обмеженими [29].

Особливе занепокоєння викликає тенденція до зменшення можливостей для добровільного повернення біженців до країн походження. Якщо в 1990-х роках середньорічна кількість репатріантів становила приблизно 1,5 мільйона осіб, то впродовж останнього десятиліття цей показник скоротився орієнтовно до 385 тисяч осіб на рік. Така тенденція свідчить про те, що масштаби виникнення нових гуманітарних криз значно перевищують спроможність міжнародної спільноти забезпечувати тривале політичне врегулювання конфліктів і створювати умови для безпечного повернення переміщених осіб [29].

Центральним інституційним елементом міжнародної системи захисту біженців є Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Ця організація була заснована Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1950 року як тимчасовий механізм реагування на проблему європейських біженців після завершення Другої світової війни, однак згодом перетворилася на постійно діючий глобальний інститут гуманітарного захисту. Правову основу її діяльності становить Конвенція про статус біженців 1951 року, яка закріпила міжнародні стандарти захисту осіб, змушених залишити свої держави через переслідування або воєнні конфлікти.

Еволюція діяльності UNHCR значною мірою відображає зміни у географії глобальних конфліктів. Якщо у 1960-х роках основний акцент було зроблено на гуманітарних наслідках деколонізаційних процесів в Африці, то у 1970–1980-х роках у центрі уваги опинилися конфлікти в Азії та Латинській Америці, а в 1990-х роках — кризи на Балканах. На сучасному етапі мандат організації істотно розширився й охоплює не лише гуманітарний захист, а й пошук довгострокових рішень для переміщених осіб, оскільки вимушене переселення дедалі частіше набуває тривалого й комплексного характеру [29].

Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року розглядає мігрантів не лише як осіб, які потребують гуманітарного захисту, а й як важливих учасників інклюзивного соціально-економічного розвитку. Один із базових принципів цього документа — «нікого не залишити осторонь» — безпосередньо стосується гарантування прав і можливостей для мігрантів та переміщених осіб. Особливу роль відіграє Ціль сталого розвитку 10.7, що передбачає сприяння впорядкованій, безпечній та відповідальній міграції шляхом формування ефективної міграційної політики. Важливими також залишаються напрями, пов'язані з регулюванням грошових переказів, забезпеченням безпечної трудової міграції та боротьбою з торгівлею людьми.

Провідною міжурядовою структурою у сфері міжнародної міграції є Міжнародна організація з міграції (МОМ), яка з 2016 року функціонує як пов'язана організація системи ООН та координує діяльність Мережі ООН з питань міграції. Згідно зі стратегічним планом МОМ на 2024–2028 роки, ключовими напрямками її діяльності визначено три основні пріоритети: збереження людських життів, розроблення довгострокових рішень для осіб, які були змушені залишити свої домівки, а також сприяння розвитку безпечних і легальних шляхів міжнародної міграції.

Гуманітарні наслідки нерегульованих міграційних процесів залишаються надзвичайно масштабними. За даними проєкту Міжнародної організації з

міграції «Missing Migrants Project», починаючи з 2014 року у світі було зафіксовано 72 932 випадки загибелі мігрантів, причому понад половина цих смертей сталася внаслідок утоплення під час спроб перетину морських маршрутів. Найнебезпечнішим міграційним напрямком визнано Центральне Середземномор'я, де кількість загиблих досягла щонайменше 24 494 осіб, що підкреслює критичний рівень ризиків, пов'язаних із нелегальними маршрутами переміщення населення.

У відповідь на посилення міграційних викликів міжнародна спільнота поступово вибудовує нову систему глобального управління міграційними процесами. Важливим етапом у цьому напрямі стало ухвалення у 2018 році в Марракеші Глобального договору про безпечну, впорядковану та легальну міграцію (Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration — GCM). Цей документ став першим всеосяжним міжурядовим механізмом під егідою Організації Об'єднаних Націй, який комплексно охопив основні аспекти міжнародної міграції. Хоча договір не має юридично обов'язкової сили, його значення полягає у створенні політичної основи для міжнародної співпраці у сфері регулювання міграційних потоків, захисту прав мігрантів і посилення позитивного внеску міграції у досягнення цілей сталого розвитку.

Разом із тим міжнародна міграція має не лише соціально-гуманітарний, а й вагомий економічний вимір. Значні фінансові потоки, що формуються у вигляді грошових переказів мігрантів, для багатьох держав, особливо країн, що розвиваються, є одним із ключових джерел валютних надходжень, нерідко перевищуючи обсяги прямих іноземних інвестицій. В умовах криз такі фінансові перекази виконують роль важливого соціально-економічного стабілізатора, підтримуючи споживання домогосподарств, сприяючи зниженню рівня бідності та частково компенсуючи недоліки національних систем соціального захисту.

Таким чином, сучасні соціально-технологічні ризики формують складну взаємопов'язану систему нестабільності, у межах якої технологічний прогрес, економічна нерівність, демографічні трансформації та міграційні процеси взаємно посилюють один одного. Технологічні зміни, за відсутності належної цифрової інклюзивності, можуть поглиблювати соціальне розшарування, тоді як демографічні дисбаланси та міграційний тиск додатково ускладнюють соціально-економічну адаптацію держав. За таких умов відсутність інвестицій у людський капітал, цифрову грамотність, соціальну інтеграцію та модернізацію систем соціального захисту створює серйозні довгострокові загрози для суспільної стійкості, економічної безпеки та інституційної стабільності держав.

Висновки до розділу

Проведений аналіз засвідчив, що сучасний розвиток світової економіки відбувається в умовах багатовимірної системної нестабільності, яка формується під впливом взаємопов'язаних геополітичних, економічних, екологічних, соціальних і технологічних ризиків. На відміну від попередніх етапів глобального розвитку, сучасні загрози мають комплексний характер, взаємно підсилюють одна одну та створюють ефект полікризи, за якого локальні потрясіння швидко трансформуються у глобальні кризові явища.

У ході дослідження встановлено, що одним із ключових факторів сучасної економічної дестабілізації є геополітична напруженість, яка дедалі більше визначає логіку функціонування міжнародної економічної системи. Зростання кількості міждержавних конфліктів, мілітаризація світової економіки, поширення геоекономічного протистояння та використання економічних інструментів як засобів політичного впливу свідчать про трансформацію глобального економічного порядку. У таких умовах пріоритет економічної ефективності поступово поступається завданням забезпечення національної безпеки, економічної стійкості та стратегічної автономії держав.

Важливим блоком сучасних глобальних викликів залишаються екологічні та ресурсні ризики, які дедалі більше впливають на перспективи довгострокового економічного розвитку. Кліматична криза, нестабільність енергетичних ринків, продовольча небезпека, дефіцит водних ресурсів і зростаюча залежність від стратегічних мінералів формують нову систему фізичних обмежень для світової економіки. Доведено, що екологічні дисбаланси більше не є лише зовнішніми ефектами господарської діяльності, а перетворилися на самостійний фактор, що безпосередньо впливає на виробничі процеси, інфраструктуру, міжнародну торгівлю та рівень глобальної економічної стабільності.

Окрему загрозу становлять соціально-технологічні ризики, які дедалі глибше трансформують суспільно-економічне середовище. Соціальна нерівність, демографічне старіння, міграційні кризи, цифровий розрив, кіберзагрози та поширення дезінформації формують нові джерела довгострокової нестабільності. Встановлено, що технологічний прогрес, попри значний потенціал для економічного розвитку, за відсутності належного регулювання може поглиблювати соціальну поляризацію та посилювати структурні дисбаланси між країнами та всередині суспільств.

Аналіз також показав, що сучасні глобальні ризики не можуть розглядатися ізольовано, оскільки між ними існує тісний причинно-наслідковий зв'язок. Геополітичні конфлікти посилюють енергетичну та продовольчу нестабільність; екологічні кризи стимулюють міграційні потоки; соціальна нерівність поглиблює політичну поляризацію; технологічні ризики підривають інституційну довіру та економічну передбачуваність. Така взаємозалежність суттєво ускладнює можливості ефективного управління глобальними кризами на національному рівні.

Отже, сучасна світова економіка функціонує в умовах глибокої структурної трансформації, що характеризується переходом від моделі

глобалізованої економічної інтеграції до системи підвищеної фрагментації, конкуренції за ресурси, зростання безпекових ризиків та посилення вимог до економічної стійкості. Це зумовлює необхідність формування нових підходів до глобального економічного управління, заснованих на принципах адаптивності, стійкості, міжнародної координації та інклюзивного розвитку.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЇЇ АДАПТАЦІЇ

3.1 Економіко-математичне моделювання впливу глобальних викликів на економічний розвиток України

Для емпіричної перевірки теоретичних положень щодо впливу глобальних викликів на економічний розвиток України було проведено економіко-статистичне моделювання з використанням методів кореляційно-регресійного аналізу. Такий підхід дозволяє кількісно оцінити силу та характер взаємозв'язку між ключовими глобальними ризиками та макроекономічними показниками розвитку країни.

Як результативний показник (Y) було використано валовий внутрішній продукт на душу населення, оскільки цей індикатор вважається одним із найбільш показових для оцінки рівня економічного розвитку країни, добробуту населення та ступеня чутливості національної економіки до впливу зовнішніх кризових факторів.

Система факторних змінних (X) узагальнено на основі теоретичного аналізу глобальних ризиків та охоплює основні групи чинників, що потенційно впливають на економічну динаміку України (табл. 3.1). До складу моделі включено такі пояснювальні змінні:

X_1 — глобальний індекс миру, який характеризує рівень міжнародної безпекової стабільності;

X_2 — військові витрати України (дол. США), що відображають вплив безпекових загроз і навантаження на державні фінанси;

X_3 — глобальний індекс цін на енергоносії, який характеризує зовнішні енергетичні ризики;

X_4 — середньорічна ціна на нафту марки Brent (дол. США за барель) як індикатор глобальної енергетичної кон'юнктури;

X_5 — рівень безробіття (%), що відображає стан внутрішнього ринку праці;

X_6 — обсяг грошових переказів (млрд дол. США) як показник фінансової підтримки з боку трудових мігрантів;

X_7 — чиста міграція (тис. осіб), що характеризує демографічні та соціально-економічні трансформації;

X_8 — кількість користувачів мережі Інтернет (млн осіб) як індикатор цифровізації економіки та технологічного розвитку.

Обрана система факторів дозволяє комплексно оцінити вплив геополітичних, енергетичних, соціально-демографічних і технологічних викликів на макроекономічний розвиток України.

Таблиця 3.1

Інформаційна база для кореляційно-регресійного аналізу

Роки	Фактори								
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
2014	3054,908	2,48	3961,6	212,3	98,97	9,7	6,489	-65,7	2750
2015	2094,474	2,9	3502,7	119,0	52,32	9,5	6,959	-22	2954
2016	2158,461	2,96	3423,3	100,0	43,67	9,7	7,535	-31,3	3217
2017	2604,288	2,87	3647,6	123,3	54,25	9,9	9,264	-36,2	3444
2018	3059,052	2,81	4750,2	156,5	71,34	9,1	11,111	-32,2	3729
2019	3619,862	2,73	6262,4	129,3	64,3	8,6	11,921	-6,9	4119
2020	3709,769	2,67	6838,8	91,7	41,96	9,9	11,98	-4,2	4700
2021	4775,946	2,46	6898,1	183,1	70,86	10,3	14,019	-1,1	5100
2022	4199,671	2,61	41183,9	299,5	100,9 3	18,5	12,543	-5700	5300
2023	5139,598	3,09	64908,0	189,5	82,49	17,4	11,292	-300	5600
2024	5389,473	3,17	64705,0	179,5	80,53	14,3	9,557	1146	5500

Джерело: сформовано автором за [19-21; 24; 30; 31]

На початковому етапі дослідження було здійснено оцінювання сили взаємозв'язку між результативним показником і факторними змінними, а також між самими незалежними показниками з метою відбору найбільш релевантних факторів для подальшого моделювання. Для цього було сформовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.2), яка дала змогу визначити рівень статистичного зв'язку між досліджуваними показниками, виявити найбільш

вагомі чинники впливу на результативну змінну та перевірити наявність мультиколінеарності серед незалежних змінних.

Таблиця 3.2

Результати кореляційного аналізу

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Y	1								
X1	0,111775	1							
X2	0,785835	0,552996	1						
X3	0,492111	-0,29045	0,508776	1					
X4	0,50578	-0,23316	0,51306	0,933292	1				
X5	0,647393	0,26955	0,875612	0,729474	0,607705	1			
X6	0,627837	-0,28572	0,212986	0,262217	0,118013	0,299211	1		
X7	-0,07672	0,342165	-0,18924	-0,71992	-0,47572	-0,60842	-0,31529	1	
X8	0,925248	0,177522	0,774518	0,425287	0,322312	0,727739	0,75213	-0,25943	1

Джерело: розраховано автором у середовищі Excel

Результати проведеного кореляційного аналізу засвідчили різний ступінь впливу відібраних глобальних індикаторів на результативний показник. Зокрема, фактор X_1 — «Глобальний індекс миру» та X_7 — «Чиста міграція» продемонстрували вкрай слабкий рівень кореляційного зв'язку з показником ВВП на душу населення, що вказує на відсутність статистично значущої лінійної залежності в межах досліджуваного періоду. У зв'язку з цим зазначені змінні були виключені з подальшого економетричного аналізу як недостатньо інформативні для пояснення динаміки результативного показника.

Найвищий рівень прямого кореляційного зв'язку з показником ВВП на душу населення було виявлено для фактора X_8 — кількість інтернет-користувачів, який відображає рівень технологічного розвитку та цифровізації економіки. Значення коефіцієнта кореляції на рівні 0,92 свідчить про дуже сильний позитивний статистичний зв'язок між цими змінними. Крім того, суттєвий позитивний зв'язок було зафіксовано для фактора X_2 — військові витрати, для якого коефіцієнт кореляції становив 0,78.

Окрім оцінки зв'язку між незалежними та результативною змінними, аналіз кореляційної матриці дає змогу виявити проблему мультиколінеарності між окремими факторними ознаками, зокрема між змінними X_2 та X_5 . Наявність тісного взаємозв'язку між цими незалежними змінними могла призвести до дублювання інформації у моделі, викривлення оцінок параметрів регресії та зниження статистичної достовірності результатів. З метою усунення цього явища та підвищення якості моделі колінеарні змінні були вилучені з подальшого аналізу.

У підсумку для побудови багатфакторної регресійної моделі було відібрано п'ять ключових факторів, які найбільш повно відображають вплив глобальних викликів на економічний розвиток України:

X_2 — військові витрати;

X_3 — глобальний індекс цін на енергоносії;

X_4 — середньорічна ціна на нафту марки Brent;

X_6 — обсяг грошових переказів;

X_8 — кількість інтернет-користувачів.

Було побудовано лінійну регресійну модель (рис. 3.1), яка дала змогу кількісно оцінити вплив відібраних чинників на динаміку ВВП на душу населення.

Отримані результати засвідчують високий рівень пояснювальної здатності сформованої моделі. Значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,989$) свідчить про те, що 98,9% варіації показника ВВП на душу населення в Україні пояснюється сукупною дією п'яти факторів, включених до моделі, що підтверджує дуже високу якість її апроксимації.

Додатковим підтвердженням статистичної надійності моделі є результати перевірки за критерієм Фішера. Значення показника Significance F = 5,52E-05 (0,0000552) є суттєво нижчим за загальноприйнятий рівень статистичної

значущості 0,05, що підтверджує загальну адекватність побудованої моделі та дає підстави вважати отримані результати статистично надійними.

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,994933							
R Square	0,989891							
Adjusted R Square	0,979782							
Standard Error	163,6688							
Observations	11							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	5	13115534	2623107	97,92287	5,52E-05			
Residual	5	133937,4	26787,48					
Total	10	13249471						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	-3261,3	524,6093	-6,21663	0,001574	-4609,85	-1912,75	-4609,85	-1912,75
x2	-0,02759	0,008817	-3,12927	0,025979	-0,05025	-0,00493	-0,05025	-0,00493
x3	-16,0877	2,690973	-5,9784	0,001876	-23,0051	-9,17035	-23,0051	-9,17035
x4	61,73641	8,258147	7,475818	0,000676	40,50816	82,96465	40,50816	82,96465
x6	-218,831	77,93191	-2,80797	0,037638	-419,161	-18,5002	-419,161	-18,5002
x8	1,891889	0,28577	6,620329	0,001184	1,157295	2,626483	1,157295	2,626483

Рис. 3.1 Результати регресійного аналізу

Джерело: розраховано автором у середовищі Excel

Головне підкреслити, що всі змінні, включені до фінальної регресійної моделі, продемонстрували статистичну значущість, оскільки значення їхніх P-value не перевищують критичний рівень 0,05. Це підтверджує надійність оцінених параметрів та дає підстави вважати, що кожен із відібраних факторів має статистично обґрунтований вплив на результативний показник.

По результатами моделювання отримано наступне рівняння багатофакторної лінійної регресії:

$$Y = -3261,3 - 0,027X_2 - 16,09X_3 + 61,74X_4 - 218,83X_6 + 1,89X_8$$

Інтерпретація коефіцієнтів регресійної моделі дає змогу визначити характер і ступінь впливу кожного з відібраних глобальних чинників на рівень економічного розвитку України, відображений через показник ВВП на душу населення.

А саме, фактор військових витрат (X_2) демонструє негативний вплив на результативний показник. Відповідно до моделі, збільшення військових витрат на 1 млн доларів США асоціюється зі зниженням ВВП на душу населення на 0,027 долара США. Хоча абсолютне значення цього коефіцієнта є відносно невеликим, у масштабах національної економіки та з урахуванням значних обсягів оборонного фінансування цей вплив набуває суттєвого економічного значення. Такий результат свідчить про ефект перерозподілу ресурсів, за якого значна частина фінансового потенціалу держави спрямовується на забезпечення обороноздатності, зменшуючи можливості інвестування у продуктивні цивільні сектори економіки.

Аналіз енергетичних чинників виявив неоднозначний характер їхнього впливу на економічний розвиток. Згідно з побудованою моделлю, зростання глобального індексу цін на енергоносії (X_3) на одну одиницю зумовлює зниження ВВП на душу населення на 16,09 долара США, що свідчить про значну залежність української економіки від енергетичних витрат, її чутливість до зовнішніх цінових коливань та вплив інфляції витрат на макроекономічну стабільність.

Водночас фактор середньорічної ціни на нафту марки Brent (X_4) продемонстрував позитивний зв'язок із результативним показником: збільшення вартості нафти на 1 долар США за барель супроводжується зростанням ВВП на душу населення на 61,74 долара США. Такий результат може вказувати на залежність економічної динаміки України від сприятливої зовнішньої кон'юнктури на світових товарних ринках, із якою нерідко корелює динаміка нафтових цін, зокрема в контексті експорту сировинної та аграрної

продукції. Окремої уваги заслуговує фактор обсягу грошових переказів з-за кордону (X_6), який продемонстрував негативний статистичний зв'язок із ВВП на душу населення. Згідно з результатами моделі, збільшення грошових переказів на 1 млн доларів США асоціюється зі зниженням результативного показника на 218,83 долара США. Такий результат підтверджує, що фінансові трансферти трудових мігрантів, хоча й виконують важливу соціально-підтримувальну функцію, не здатні компенсувати довгострокові економічні втрати, спричинені відтоком людського капіталу. Масова трудова міграція зменшує внутрішній трудовий потенціал, скорочує базу створення доданої вартості та обмежує можливості економічного розвитку.

Найбільш позитивний вплив у межах моделі продемонстрував технологічний фактор (X_8) — кількість інтернет-користувачів, що виступає індикатором рівня цифровізації та технологічного розвитку. Зростання цього показника супроводжується позитивною динамікою ВВП на душу населення, що свідчить про ключову роль інновацій, цифрової трансформації та технологічної адаптації у забезпеченні економічної стійкості країни навіть в умовах воєнних та глобальних криз.

Таким чином, результати побудованої економіко-математичної моделі підтверджують, що традиційні ресурсно-залежні механізми економічного розвитку в сучасних умовах є недостатньо ефективними для протидії глобальним викликам. Натомість стратегічний пріоритет має бути зміщений у напрямі формування інноваційно-технологічної моделі розвитку, заснованої на цифровізації, збереженні людського капіталу, підвищенні енергоефективності та зміцненні економічної стійкості.

3.2 Стратегічні напрями адаптації економіки України до глобальних викликів

Результати економіко-математичного моделювання, отримані в попередньому підрозділі, не лише підтвердили високу чутливість національної економіки до впливу зовнішніх шоків, а й дали змогу емпірично виявити ключові структурні дисбаланси, що стримують економічний розвиток України. Встановлені статистичні залежності, зокрема суттєвий негативний вплив відтоку людського капіталу, масштаб якого перевищує позитивний ефект від надходження грошових переказів трудових мігрантів, а також значний позитивний вплив технологічного чинника на динаміку валового внутрішнього продукту, свідчать про необхідність переосмислення підходів до формування державної економічної політики.

Стратегія адаптації України до сучасної системи глобальних викликів має ґрунтуватися на переході від моделі короткострокового реагування на кризові явища до моделі економічної стійкості, яка передбачає формування такої структури національної економіки, що буде здатна не лише витримувати зовнішні потрясіння без втрати інституційної стабільності, а й використовувати кризові явища як каталізатор структурної модернізації та довгострокового зростання. Саме на основі результатів проведеного економіко-математичного аналізу було окреслено п'ять ключових пріоритетів державної економічної політики, спрямованих на посилення стійкості української економіки.

1. Демографічне відновлення та збереження людського капіталу. Одним із ключових висновків проведеного моделювання стало підтвердження того, що втрата людського капіталу становить одну з найсерйозніших загроз економічному суверенітету держави. Виявлений негативний статистичний зв'язок між обсягом грошових переказів і показником ВВП на душу населення свідчить про те, що, незважаючи на позитивний вплив зовнішніх фінансових надходжень на добробут окремих домогосподарств, національна економіка

знає значно більших втрат через скорочення внутрішнього трудового потенціалу та втрату продуктивної робочої сили, яка створює додану вартість за межами країни.

У зв'язку з цим одним із стратегічних пріоритетів державної політики має стати впровадження комплексної програми демографічного відновлення, повернення мігрантів та реінтеграції людського капіталу. Ефективність такої політики не може ґрунтуватися виключно на моральних закликах до повернення громадян, а повинна передбачати створення реальних економічних стимулів, здатних забезпечити конкурентоспроможні умови для життя, праці та професійної самореалізації в Україні.

Одним із першочергових напрямів є розв'язання житлової проблеми, яка суттєво загострилася внаслідок руйнування житлової інфраструктури під час війни. У цьому контексті державна політика має бути орієнтована на розширення програм пільгового іпотечного кредитування, зокрема за моделлю програми «ЄОселя», а також на вдосконалення механізмів компенсації за втрачене або пошкоджене житло. Забезпечення базових житлових умов є критично важливим чинником для повернення українських родин із-за кордону.

Додатковим інструментом стимулювання повернення трудових мігрантів може стати запровадження податкових пільг для громадян, які спрямовують накопичені за кордоном фінансові ресурси на започаткування власного бізнесу в Україні. Такий підхід сприятиме не лише поверненню людського капіталу, а й активізації внутрішніх інвестиційних ресурсів, необхідних для економічного відновлення держави.

Важливим напрямом державної політики залишається трансформація системи зайнятості шляхом підтримки малого та середнього підприємництва. Розширення грантових програм, подібних до «ЄРобота», сприятиме стимулюванню самозайнятості населення, створенню нових робочих місць і

зменшенню навантаження на систему соціального захисту через активізацію підприємницької ініціативи.

Окрім цього, особливої актуальності набуває модернізація системи професійно-технічної освіти та програм перекваліфікації. В умовах структурних трансформацій на ринку праці та потреб повоєнного відновлення держава має забезпечити розвиток гнучких освітніх механізмів, орієнтованих на підготовку фахівців для стратегічно важливих секторів економіки, а також впровадження адаптаційних програм для внутрішньо переміщених осіб, що сприятиме їхній економічній інтеграції та більш ефективному використанню людського потенціалу країни.

2. Технологічна модернізація та цифрова трансформація економіки. Результати проведеного економіко-математичного моделювання засвідчили суттєвий позитивний вплив технологічного чинника, представленого показником кількості інтернет-користувачів, на рівень економічного розвитку України. Виявлений статистичний зв'язок підтверджує стратегічну важливість цифровізації як одного з ключових напрямів підвищення економічної стійкості держави. В умовах, коли традиційні виробничі сектори зазнали значних руйнувань унаслідок воєнних дій та глобальних криз, цифрова економіка й ІТ-сектор повинні розглядатися не як окремий сегмент господарства, а як базова інфраструктурна платформа для модернізації всієї національної економічної системи.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики має стати забезпечення рівного доступу до сучасної цифрової інфраструктури, включаючи високошвидкісний інтернет, розвиток мереж п'ятого покоління (5G) та розширення можливостей супутникового зв'язку. Особливе значення це має для віддалених територій, регіонів, що постраждали від бойових дій, а також деокупованих територій, де цифрова доступність є передумовою економічного

відновлення, розвитку підприємництва та інтеграції населення у сучасний ринок праці.

Важливим стратегічним вектором залишається подальше вдосконалення цифрового державного управління, зокрема розвиток концепції «держава у смартфоні». Автоматизація адміністративних процедур, податкового адміністрування, митного контролю та надання державних послуг здатна суттєво знизити транзакційні витрати для бізнесу, мінімізувати корупційні ризики, підвищити ефективність державного управління та покращити інвестиційний клімат. У контексті обмеженості фінансових ресурсів такі інституційні реформи мають особливу цінність, оскільки дозволяють підвищувати ефективність економічної системи без значного зростання бюджетних витрат.

Окрему увагу слід приділити стимулюванню розвитку високотехнологічного експорту. Зменшення залежності економіки від сировинних ринків, висока волатильність яких була підтверджена попереднім аналізом, потребує диверсифікації структури зовнішньоекономічної діяльності. У цьому контексті державна політика має бути орієнтована на підтримку експорту ІТ-послуг, цифрових продуктів та інноваційної продукції з високою доданою вартістю, що сприятиме зміцненню валютної стабільності та підвищенню конкурентоспроможності української економіки.

3. Енергетична безпека та екологічна трансформація. З огляду на встановлений у межах регресійного аналізу негативний вплив зростання світових цін на енергоресурси на динаміку ВВП України, одним із ключових стратегічних напрямів державної економічної політики має стати зміцнення енергетичної безпеки та структурна трансформація енергетичного сектору. Висока залежність економіки від зовнішніх енергетичних шоків підтверджує необхідність системного скорочення енергоємності виробництва, підвищення енергоефективності та зниження залежності від імпортованих енергоносіїв.

Досвід останніх років продемонстрував вразливість традиційної централізованої моделі енергозабезпечення, особливо в умовах воєнних загроз та атак на критичну інфраструктуру. У зв'язку з цим перспективною моделлю розвитку енергетичного сектору є децентралізована енергетична система, заснована на принципах розподіленої генерації. Йдеться про розвиток локальних відновлюваних джерел енергії, когенераційних установок, систем накопичення енергії та автономних енергетичних рішень, здатних забезпечити більшу стійкість національної енергосистеми до зовнішніх шоків і фізичних руйнувань.

Крім підвищення енергетичної безпеки, така трансформація має важливий економічний ефект у вигляді зменшення залежності від імпорту викопного палива, стабілізації енергетичних витрат та підвищення конкурентоспроможності національного виробництва.

Окремим стратегічним пріоритетом є адаптація української економіки до вимог Європейського зеленого курсу (EU Green Deal). Поглиблення інтеграції України до європейського економічного простору зумовлює потребу в гармонізації екологічної політики, модернізації промислового сектору та впровадженні стандартів низьковуглецевого розвитку. Особливого значення ця трансформація набуває у зв'язку із запровадженням механізму вуглецевого коригування імпорту (СВАМ), який створює нові вимоги до експортної продукції.

За відсутності своєчасної адаптації до екологічних стандартів Європейського Союзу українські експортоорієнтовані галузі ризикують втратити доступ до одного з ключових зовнішніх ринків збуту. Отже, екологічна модернізація повинна розглядатися не лише як елемент кліматичної політики, а як важлива умова збереження міжнародної конкурентоспроможності та довгострокової економічної стійкості держави.

4. Трансформація оборонно-промислового комплексу як чинник економічної стійкості. Негативний вплив військових витрат на показник ВВП на душу населення, зафіксований у межах побудованої регресійної моделі, відображає класичний економічний механізм «ефекту витіснення», за якого значні державні ресурси перерозподіляються з потенційно продуктивних цивільних секторів на потреби оборони. Проте в умовах тривалої воєнної агресії та високого рівня безпекових загроз скорочення оборонних видатків не є реалістичним інструментом економічної політики. У зв'язку з цим стратегічним завданням держави має стати трансформація оборонних витрат із пасивного фінансового навантаження на активний інструмент економічного розвитку та технологічної модернізації.

Одним із ключових напрямів такої трансформації є системний розвиток національного оборонно-промислового комплексу як драйвера інноваційного зростання. Державна політика має бути орієнтована на локалізацію виробництва озброєння, військової техніки та критично важливих компонентів, а також на створення спільних виробничих платформ із провідними міжнародними оборонними компаніями на території України. Цей підхід сприятиме не лише зміцненню обороноздатності країни, а й забезпечить трансфер сучасних технологій, створення висококваліфікованих робочих місць, зростання внутрішнього виробництва й зниження залежності від зовнішньої військово-технічної підтримки.

Особливого значення набуває розвиток технологій подвійного призначення (Dual-Use Technologies), які можуть одночасно використовуватися як у військовій, так і в цивільній сферах. До таких напрямів належать безпілотні системи, засоби захищеного зв'язку, штучний інтелект, системи кібербезпеки, роботизовані комплекси та цифрові платформи управління. Інноваційні рішення, створені в умовах воєнного часу для потреб оборони, можуть у перспективі бути адаптовані до цивільного використання, формуючи

додатковий мультиплікативний ефект для розвитку високотехнологічних секторів економіки.

Таким чином, трансформація оборонно-промислового комплексу має розглядатися не тільки як елемент безпекової стратегії, а як важливий інструмент структурної модернізації економіки, здатний стимулювати інноваційний розвиток, технологічне оновлення виробництва та підвищення національної економічної стійкості.

5. Інституційна стійкість та поглиблення європейської інтеграції. З огляду на високу залежність української економіки від зовнішніх макроекономічних, геополітичних та ресурсних чинників, що була підтверджена результатами попереднього аналізу, важливим стратегічним напрямом державної політики є зміцнення інституційної спроможності держави та прискорення інтеграції України до європейського економічного простору. Сильні та ефективні інститути виступають фундаментальною умовою економічної стійкості, оскільки саме вони забезпечують прогнозованість економічного середовища, ефективне управління ресурсами, захист прав власності та довіру інвесторів.

У цьому контексті особливого значення набуває прискорена імплементація норм і стандартів права Європейського Союзу, яка повинна розглядатися не лише як формальна політична умова майбутнього членства, а як дієвий інструмент підвищення якості економічного управління, покращення бізнес-клімату та формування прозорого конкурентного середовища. Гармонізація українського законодавства із європейськими стандартами здатна зміцнити інституційну довіру, знизити регуляторні ризики та створити сприятливі умови для розвитку підприємництва й залучення інвестицій.

Окремим критично важливим напрямом є формування механізмів захисту приватного капіталу в умовах воєнних ризиків. За підтримки міжнародних фінансових інституцій та стратегічних партнерів Україна потребує створення ефективної системи страхування інвестицій від воєнних ризиків, що стане

необхідною передумовою для активізації припливу приватного капіталу у період до завершення активної фази війни. Відсутність таких механізмів суттєво обмежує можливості післявоєнного економічного відновлення та реалізації масштабних інфраструктурних і виробничих проєктів.

Водночас поглиблення інтеграції до європейського економічного простору створює для України додаткові можливості доступу до ширших ринків збуту, фінансових ресурсів, технологічного партнерства та механізмів колективної економічної безпеки, що набуває особливого значення в умовах зростаючої глобальної турбулентності.

Отже, реалізація запропонованих стратегічних напрямів державної політики створює основу для мінімізації негативного впливу глобальних ризиків на економіку України. Ключовими передумовами довгострокового відновлення та стійкого економічного зростання мають стати глибокі внутрішні структурні трансформації, орієнтовані на збереження та розвиток людського капіталу, технологічну модернізацію, енергетичну незалежність, інституційну ефективність та формування нової безпеково-економічної моделі розвитку держави.

Висновки до розділу

У межах третього розділу було здійснено комплексну оцінку впливу глобальних викликів на економічний розвиток України та обґрунтовано стратегічні напрями адаптації національної економіки до сучасних умов глобальної нестабільності. Поєднання економіко-математичного аналізу з формуванням практичних рекомендацій дозволило не лише кількісно оцінити ступінь впливу ключових глобальних ризиків, а й визначити пріоритетні напрями державної економічної політики, спрямовані на підвищення стійкості економічної системи.

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що глобальні виклики мають суттєвий та статистично підтверджений вплив на економічний розвиток України. Побудована багатофакторна регресійна модель продемонструвала високий рівень адекватності, про що свідчить значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,989$, яке підтверджує, що 98,9% змін ВВП на душу населення пояснюються впливом включених до моделі факторів. Це свідчить про високу чутливість української економіки до зовнішніх макроекономічних, ресурсних, соціальних та безпекових чинників.

Емпіричний аналіз підтвердив, що найбільш деструктивний вплив на економічний розвиток України мають відтік людського капіталу, зростання глобальних цін на енергоресурси та високий рівень безпекової нестабільності, що проявляється через зростання військових витрат. Особливо показовим є встановлений негативний зв'язок між обсягом грошових переказів і ВВП на душу населення, який свідчить про те, що фінансові надходження від трудової міграції не компенсують довгострокові економічні втрати, спричинені скороченням трудового потенціалу країни. Це дозволяє зробити висновок, що проблема збереження людського капіталу є одним із ключових викликів для економічної безпеки України.

Водночас результати моделювання виявили значний позитивний вплив технологічного фактора, що підтверджує стратегічну роль цифровізації, інновацій та технологічного розвитку як головних драйверів економічної адаптації та відновлення. Це свідчить про необхідність переорієнтації економічної моделі України від ресурсно залежного типу розвитку до інноваційно-технологічної моделі, здатної забезпечити довгострокову конкурентоспроможність в умовах глобальних трансформацій.

На основі отриманих результатів було обґрунтовано ключові стратегічні напрями адаптації економіки України до глобальних викликів, серед яких

визначено демографічне відновлення та повернення людського капіталу, прискорення цифрової трансформації, зміцнення енергетичної безпеки та реалізацію «зеленого» переходу, розвиток оборонно-промислового комплексу як драйвера технологічної модернізації, а також підвищення інституційної стійкості через поглиблення європейської інтеграції та вдосконалення механізмів захисту інвестицій.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що адаптація України до сучасних глобальних викликів потребує не фрагментарних антикризових заходів, а системної трансформації економічної моделі розвитку. Ключовою передумовою забезпечення економічної стійкості має стати формування інноваційної, енергоефективної, інституційно спроможної та соціально орієнтованої економіки, здатної не лише реагувати на зовнішні потрясіння, а й використовувати їх як імпульс для структурного оновлення та довгострокового розвитку.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було здійснено комплексний аналіз глобальних викликів сучасності, їхнього впливу на розвиток світової економіки та економічну систему України, а також обґрунтовано стратегічні напрями адаптації національної економіки до умов глобальної нестабільності. Проведене дослідження підтвердило, що глобальні виклики в XXI столітті набули системного, взаємопов'язаного та багатовимірного характеру, трансформувались із локальних або галузевих проблем у комплексну сукупність глобальних ризиків, здатних суттєво впливати на траєкторію економічного розвитку як окремих держав, так і світової економіки загалом.

У теоретичній частині роботи встановлено, що сучасні глобальні проблеми охоплюють широкий спектр геополітичних, економічних, екологічних, соціальних, демографічних і технологічних викликів, які характеризуються планетарним масштабом, високим рівнем взаємозалежності та неможливістю ефективного вирішення в межах виключно національних механізмів. Дослідження показало, що еволюція наукових підходів до розуміння глобальних проблем відбувалася від концепцій ресурсних обмежень і сталого розвитку до сучасних підходів, заснованих на концепціях економічної стійкості, полікризи та управління невизначеністю. Встановлено, що в сучасних умовах глобальні ризики перестали бути периферійними чинниками економічного розвитку та перетворилися на ключовий елемент формування міжнародного економічного порядку.

Аналіз сучасного стану світової економіки засвідчив, що міжнародна економічна система функціонує в умовах високої турбулентності, зумовленої одночасним впливом геополітичної нестабільності, кліматичної кризи, ресурсних обмежень, соціальної поляризації та технологічних трансформацій. Встановлено, що одним із домінуючих факторів сучасної нестабільності стала геополітична конфронтація, яка трансформує логіку міжнародних економічних

відносин, посилює фрагментацію глобальних ринків, провокує зростання військових витрат, руйнує ланцюги постачання та стимулює використання економічних інструментів як засобів політичного впливу.

Доведено, що екологічні та ресурсні виклики становлять довгострокову системну загрозу для світової економіки. Кліматичні зміни, нестабільність енергетичних ринків, продовольча небезпека, дефіцит водних ресурсів і зростання залежності від стратегічних мінералів формують нові фізичні та економічні обмеження для економічного зростання. Підтверджено, що перехід до низьковуглецевої економіки, підвищення енергоефективності та розвиток стійких моделей виробництва стають ключовими умовами довгострокової глобальної економічної стабільності.

Окрему увагу в роботі приділено соціально-технологічним викликам, які суттєво впливають на економічну стійкість держав. Дослідження показало, що демографічне старіння, міграційні процеси, соціальна нерівність, цифровий розрив, поширення дезінформації та кіберзагрози створюють нові форми структурної нестабільності, що поглиблюють дисбаланси як між країнами, так і всередині національних економік. Встановлено, що без інвестицій у людський капітал, цифрову інклюзивність та соціальну адаптацію ці ризики становитимуть дедалі більшу загрозу для глобального розвитку.

У практичній частині дослідження проведено економіко-математичне моделювання впливу глобальних викликів на економічний розвиток України. За результатами кореляційно-регресійного аналізу підтверджено високий рівень залежності національної економіки від зовнішніх чинників. Побудована регресійна модель продемонструвала високий рівень статистичної достовірності та дозволила встановити, що найбільш вагомий негативний вплив на економіку України мають відтік людського капіталу, енергетична нестабільність та зростання безпекових витрат. Водночас підтверджено значний позитивний

вплив технологічного розвитку як чинника економічної адаптації та відновлення.

Отримані результати стали підґрунтям для формування стратегічних напрямів адаптації економіки України до сучасних глобальних викликів. Обґрунтовано необхідність реалізації комплексної державної політики, спрямованої на демографічне відновлення, повернення трудових мігрантів, розвиток цифрової інфраструктури, технологічну модернізацію, підвищення енергетичної безпеки, розвиток оборонно-промислового комплексу, інституційне зміцнення держави та поглиблення інтеграції до європейського економічного простору.

Таким чином, поставленої мети дослідження було досягнуто, а всі визначені завдання реалізовано в повному обсязі. Проведений аналіз підтвердив, що ефективна адаптація України до сучасних глобальних викликів можлива лише за умови системної трансформації економічної моделі розвитку, яка ґрунтується на принципах економічної стійкості, інноваційного розвитку, інституційної спроможності, енергетичної автономності та зміцнення людського капіталу. У сучасних умовах саме здатність держави не лише оперативно реагувати на кризові явища, а й використовувати їх як поштовх для структурної модернізації визначатиме рівень її конкурентоспроможності, економічної безпеки та перспективи довгострокового розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевченко О. Глобальні виклики сучасності: проблема класифікації та пріоритизації. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. № 1. С. 137-153. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/en/article/view/47/39>
2. Кислицина О.В. Глобальні проблеми та ризики сучасності. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип.9-1. С. 28-31. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/165.pdf
3. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers, William Behrens III. 1972. The Limits to Growth. URL: <https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/>
4. Global Issues. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/global-issues>
5. Global Risks Report 2024. Appendix A: Definitions and Global Risks List. Definitions. WEF. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/in-full/appendix-a-definitions-and-global-risks-list/>
6. Хаєцька О. П. Проблеми та перспективи глобалізації, глобальні проблеми людства. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 316-322. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-55>
7. Бакірова В. С., Голікова А. П., Довгаль О. А., Пересадько В. А., Сідорова В. І. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
8. The Global Risks Report 2024. World Economic Forum. 19th Edition. Geneva: World Economic Forum. 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>
9. Гончарова Т. О. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків. 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/123.pdf

10. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади. / За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. 440 с. URL: [https://www.uvm.edu/~jfarley/publications/WEC%20anthology%202011%20\(in%20Ukrainian\).pdf](https://www.uvm.edu/~jfarley/publications/WEC%20anthology%202011%20(in%20Ukrainian).pdf)
11. Глобальний економічний розвиток: тенденції, асиметрії, регулювання: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, В. К. Колесов та ін. ; за наук. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника, В. К. Колесова. Київ: КНЕУ, 2013. 466 с.
12. Валлерстайн І. Світо-системний аналіз: вступ / пер. з англ. О. Юдін. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 175 с.
13. Romer P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy. 1990. Vol. 98, No. 5. P. 71–102.
14. Taleb N. N. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. New York: Random House, 2007. 400 p.
15. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають походження влади, багатства та бідності. 2-ге вид., випр / Пер. з англ. і наук. ред. О. Дем'янчук. К.: Наш формат, 2017. 440 с.
16. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
17. Ринейська Л. С. Роль міжнародних організацій у формуванні міжнародних стратегій економічного розвитку. Ефективна економіка. 2018 №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/56.pdf.
18. The Global Risks Report 2025. World Economic Forum. World Economic Forum, 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/digest/>
19. Data. WorldBank. URL: <https://data.worldbank.org/>

20. Global Peace Index 2025. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>
21. The Great Fragmentation' Driving Conflict: World Peace Plummet. URL: <https://www.visionofhumanity.org/the-great-fragmentation-driving-conflict-world-peace-plummet/>
22. Global issues. Climate Change. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/climate-change>
23. Global issues. Population. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/population>
24. Global price of Energy index. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/PNRGINDEXM>
25. Average annual Brent crude oil price from 1976 to 2025. URL: https://www.statista.com/statistics/262860/uk-brent-crude-oil-price-changes-since-1976/?srsltid=AfmBOopMXar75cpWMEkMy-qCxCzCRvSpCvKEOL1XhypIrHfVuD_0V3Gb
26. Emissions Gap Report 2023. UNEP. URL: <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2023>
27. Inequality and health. URL: <https://inequality.org/facts/inequality-and-health/#cross-national-comparisons>
28. Global issues. Population. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/population>
29. Global issues. Population. Refugees. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/refugees>
30. SIPRI Military Expenditure Database. Stockholm international peace research institute. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>
31. Number of internet users worldwide from 2005 to 2025. URL: <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/>